

ČESKÁ REPUBLIKA

NÁLEZ

Ústavního soudu

Jménem republiky

Ústavní soud rozhodl v senátu složeném z Jiřího Zemánka (soudce zpravodaje) a soudce Vojtěcha Šimíčka a soudkyně Daniely Zemanové, o ústavní stížnosti stěžovatelů **1) V. V. a 2) G. V.**, zastoupených JUDr. Marošem Matiaškem, LL. M., advokátem se sídlem Oveňecká 78/33, Praha 7, proti rozsudku Okresního soudu v Kolíně ze dne 26. 6. 2018 č. j. 12 C 447/2015-102, rozsudku Krajského soudu v Praze ze dne 12. 6. 2019 č. j. 21 Co 329/2018-305 a rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 13. 1. 2022 č. j. 25 Cdo 244/2020-352, za účasti **Okresního soudu v Kolíně, Krajského soudu v Praze a Nejvyššího soudu**, jako účastníků řízení, a **Základní školy T.**, zastoupené Mgr. Bc. Tomášem Kasalem, LL.M., advokátem se sídlem Kutnohorská 43, Kolín, jako vedlejší účastnice řízení, takto:

I. Rozsudkem Okresního soudu v Kolíně ze dne 26. 6. 2018 č. j. 12 C 447/2015-102, rozsudkem Krajského soudu v Praze ze dne 12. 6. 2019 č. j. 21 Co 329/2018-305 a rozsudkem Nejvyššího soudu ze dne 13. 1. 2022 č. j. 25 Cdo 244/2020-352 bylo porušeno právo prvního stěžovatele na soudní ochranu ve smyslu článku 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod a článku 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, jakož i právo na participaci na řízení, které se ho dotýká, podle článku 12 Úmluvy o právech dítěte a na projednání věci v jeho přítomnosti podle článku 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod.

II. Výroky II. a III. rozsudku Krajského soudu v Praze ze dne 12. 6. 2019 č. j. 21 Co 329/2018-305 bylo porušeno právo druhé stěžovatelky na soudní ochranu ve smyslu článku 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod.

III. Rozsudek Okresního soudu v Kolíně ze dne 26. 6. 2018 č. j. 12 C 447/2015-102, rozsudek Krajského soudu v Praze ze dne 12. 6. 2019 č. j. 21 Co 329/2018-305 a rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. 1. 2022 č. j. 25 Cdo 244/2020-352 se zrušují.

Odůvodnění:

I.

Skutkové okolnosti případu a obsah napadených rozhodnutí

1. Ústavní stížností podle článku 87 odst. 1 písm. d) Ústavy České republiky (dále jen „Ústava“) a § 72 a násl. zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o Ústavním soudu“), se stěžovatelé domáhají zrušení v záhlaví označených rozhodnutí s tvrzením, že jimi byla porušena jejich ústavně zaručená práva zakotvená v článku 1 Ústavy, článku 1, článku 3 odst. 1, článku 4 odst. 2 a 4, článku 10 odst. 1, článku 11 odst. 1, článku 33 odst. 1, 2 a 4, článku 36, článku 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“), článku 6 a článku 14 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „Úmluva“), článku 1 a článku 2 Dodatkového protokolu č. 1 Úmluvy (dále jen „Dodatkový protokol“), dále článku 2, článku 3 odst. 1, článku 12, článku 23 a článku 29 Úmluvy OSN o právech dítěte (dále jen „Úmluva o právech dítěte“), článku 3 písm. b) a f), článku 5 odst. 2 a 3, článku 7, článku 9, článku 13 odst. 1, článku 24 odst. 1 a 2 Úmluvy OSN o právech osob se zdravotním postižením (dále jen „CRPD“) a článku 2 odst. 2 a článku 13 Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech (dále jen „ICESCR“).

2. Jak vyplývá z ústavní stížnosti a přiložených dokumentů, první stěžovatel, zastoupený druhou stěžovatelkou, jako zákonnou zástupkyní, se žalobou domáhal po Základní škole T. (dále jen „vedlejší účastnice“) nároků vyplývajících ze zákona č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „antidiskriminační zákon“). Zejména se domáhal, aby bylo určeno, že ze strany vedlejší účastnice došlo k porušení práva na rovné zacházení, a to nezajištěním bezplatného vzdělávání, odepřením přiměřené úpravy osobě se zdravotním postižením a obtěžováním žalobce.

3. V žalobě první stěžovatel uvedl, že k jeho diskriminaci došlo, neboť mu vedlejší účastnice odmítla poskytnout přiměřenou úpravu vzdělávání, pokud požadovala hrazení této úpravy zákonnými zástupci. Stěžovatel byl nucen vynaložit finanční prostředky na zajištění asistenta pedagoga, a byl tak diskriminován v bezplatném přístupu ke vzdělání, a to i z důvodu svého zdravotního postižení. Stěžovatel dále uvedl, že byl ze strany zaměstnanců školy obtěžován, což mělo dopady na jeho fyzický i psychický stav a vztah ke škole. Požadoval proto písemnou omluvu a náhradu škody ve výši 165 880 Kč, jakož i přiměřené finanční zadostiučinění ve výši 65 000 Kč za újmu způsobenou diskriminačním jednáním vedlejší účastnice.

4. Žaloba byla rozsudkem Okresního soudu v Kolíně (dále jen „okresní soud“) ze dne 26. 6. 2018 č. j. 12 C 447/2015-102 zamítnuta. Okresní soud dospěl k závěru, že nedošlo k diskriminaci stěžovatele tím, že by mu bylo odepřeno bezplatné vzdělání nebo právo na přiměřenou úpravu. V tomto smyslu okresní soud konstatoval, že vedlejší účastnice zajistila podmínky pro vzdělání v „normální třídě“, neodmítla stěžovatele vzhledem k jeho postižení vzdělávat a integrovat jej mezi ostatní žáky. Pokud jde o finanční prostředky na zajištění asistenta pedagoga, okresní soud uvedl, že z rozhodnutí Krajského úřadu

Středočeského kraje byly prostředky na asistenta pedagoga poskytnuty pouze na část úvazku. Podle názoru okresního soudu je vedlejší účastnice vázána rozhodnutím krajského úřadu a přidělením potřebných prostředků, jinak by tuto činnost musela hradit ze svého, na úkor jiných pedagogických i nepedagogických pracovníků školy. Pokud matka poskytovala jakékoliv finanční prostředky, ať již na základě smlouvy o osobní asistenci či ústní dohody, jednalo se podle názoru okresního soudu o placení služeb osobní asistence pro nezletilého nikoliv o doplácení asistenta pedagoga. K diskriminaci podle okresního soudu nedošlo ani tím, že na žádost matky nebyl upraven individuální vzdělávací plán stěžovatele.

5. Výrokem V. okresní soud rozhodl podle § 150 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „o. s. ř.“) tak, že žádný z účastníků nemá právo na náhradu nákladů řízení. Okresní soud zohlednil, že první stěžovatel (žalobce) byl nezletilý, soud udělil zákonné zástupkyni souhlas s podáním žaloby, přičemž jakékoliv placení finančních nákladů by bylo na úkor nezletilého, neboť by je musel uhradit zákonný zástupce, a došlo by tak ke zkrácení prostředků nezletilého.

6. Proti rozsudku okresního soudu podal stěžovatel odvolání, o němž rozhodl Krajský soud v Praze (dále jen „krajský soud“) rozsudkem ze dne 12. 6. 2019 č. j. 21 Co 329/2018-305 tak, že rozsudek okresního soudu ve výrocích I. – IV. potvrdil. Krajský soud vyšel ze závěrů dokazování soudu prvního stupně, přičemž dospěl ke shodnému názoru, že stěžovatel nebyl vedlejší účastnicí diskriminován, a to ani přímo ani nepřímo, ani nebyl obtěžován ve smyslu § 4 antidiskriminačního zákona. Krajský soud ve shodě s okresním soudem uzavřel, že finanční částky, které na smluvním základě byly poskytovány osobní asistentce stěžovatele J. M. (která byla současně i asistentkou pedagoga) pokrývaly pouze osobní asistenci a nikoli činnost, kterou vykonávala jako asistentka pedagoga. Krajský soud změnil výrok V. týkající se náhrady nákladů řízení a uložil druhé stěžovatelce povinnost nahradit náklady řízení o žalobě (ve výši 198 295 Kč) i o odvolání (ve výši 48 695 Kč). Krajský soud dovodil, že neshledává žádné důvody zvláštního zřetele hodné, pro které by měla vedlejší účastnice nést náklady řízení. Krajský soud konstatoval, že spor byl vyvolán matkou stěžovatele, bez vědomí stěžovatele a v rozporu s jeho zájmy. Žalobu označil za šikanózní a nedůvodnou a rozhodnutí okresního soudu o nákladech řízení označil za extrémně nespravedlivé.

7. Proti rozsudku krajského soudu podali stěžovatelé ústavní stížnost a zároveň i dovolání. Ústavní soud jejich ústavní stížnost ze dne 16. 9. 2019 odmítl usnesením sp. zn. I. ÚS 3019/19 ze dne 28. 1. 2020 pro nepřipustnost. V odůvodnění uvedeného usnesení Ústavní soud zdůraznil, že současné podávání dovolání a ústavní stížnosti není řešením, které by vyhovovalo požadavku právní jistoty, když věcným projednáním ústavní stížnosti by mohlo dojít k vydání dvou rozdílných rozhodnutí v téže věci. Dále poznamenal, že opačný postup soudce zpravodaje (spočívající např. ve vyčkávání na rozhodnutí dovolacího soudu) by mohl být považován za zásah do ústavního práva na zákonného soudce ve smyslu článku 38 Listiny.

8. Nejvyšší soud následně rozsudkem ze dne 13. 1. 2022 č. j. 25 Cdo 244/2020-352 dle § 243d odst. 1 písm. a) o. s. ř. zamítl dovolání stěžovatelů v části o zaplacení přiměřeného odškodnění v částce 65 000 Kč, ve zbylé části dovolání podle § 243c odst. 1 o. s. ř. odmítl. V odůvodnění zamítavé části rozsudku Nejvyšší soud uvedl, že po zahájení školní docházky byl první stěžovatel ve smyslu § 16 odst. 1 a 2 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání („školský zákon“), ve znění účinném do 31. 8. 2016, žákem se speciálními potřebami a že přiměřeným opatřením v daném případě bylo zajištění přítomnosti asistenta pedagoga při procesu jeho vzdělávání, jež by

vzhledem k článku 33 Listiny i ustanovení § 2 odst. 1 písm. d) školského zákona mělo být bezplatné. Nejvyšší soud ve shodě s okresním i krajským soudem uzavřel, že finanční částky, které na smluvním základě byly poskytovány osobní asistentce a asistentce pedagoga J. M., pokrývaly pouze osobní asistenci. Nejvyšší soud připustil, že činnosti osobního asistenta a asistenta pedagoga se v daném případě částečně překrývaly, avšak dovodil, že jako asistent pedagoga by se J. M. žalobci nemohla věnovat v takovém rozsahu, jak tomu skutečně bylo. Dle Nejvyššího soudu tak rodiče stěžovatele vynaložili finanční částky pouze na osobní asistenci a žalovaná (škola) zajištěním odborné pomoci asistenta pedagoga při procesu vzdělávání stěžovatele neopomněla přijmout přiměřená opatření ve smyslu § 3 odst. 2 antidiskriminačního zákona.

9. Nejvyšší soud dále konstatoval, že soudy sice porušily právo prvního stěžovatele na účast v soudním řízení, avšak jedná se o vadu, která není vadou zmatečnostní uvedenou v § 229 odst. 1, odst. 2 písm. a), b) a odst. 3 o. s. ř., a která nemohla mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci týkající se nároku, ohledně něhož je dovolání přípustné. Skutečnost, že stěžovatel na řízení neparticipoval, dle Nejvyššího soudu neměla vliv na samotný výsledek řízení, a jiné vady v řízení neshledal.

II.

Argumentace stěžovatelů

10. Stěžovatelé ústavní stížností namítají, že prvnímu stěžovateli nebylo zajištěno jeho právo na bezplatné vzdělávání. Uvádí, že první stěžovatel jako dítě se zdravotním postižením mohl svoje právo realizovat pouze s podporou, konkrétně s podporou asistenta pedagoga. Za zajištění této podpory ale musel platit. Podle námitek stěžovatelů základní škola nezajistila přiměřené úpravy ve smyslu článku 5 odst. 3 ve spojení s článkem 2 CPRD a přiměřené opatření podle § 3 odst. 2 antidiskriminačního zákona, čímž došlo k nepřímé diskriminaci prvního stěžovatele. Stěžovatelé především poukazují na to, že školským poradenským zařízením byla prvnímu stěžovateli doporučena pedagogická asistence po celou dobu vyučování. Ke zřízení této funkce získala škola souhlas krajského úřadu a na pozici nastoupila paní J. M. Ta byla zaměstnankyní školy a pedagogickou pracovnící na plný úvazek. Krajský úřad poskytl finanční prostředky k pokrytí pouze části úvazku asistentky pedagoga (0,3 v 1. třídě, 0,45 a 0,55 v dalších třídách), zbývající část platu za celý úvazek nejprve škola financovala z příspěvků poskytnutých od města T. a místního úřadu práce. Od července 2012 se škole nepodařilo zajistit financování pro část úvazku, na kterou nebyl poskytnut příspěvek Středočeským krajem. Základní škola následně vyzvala zákonné zástupce stěžovatele k úhradě zbývající části úvazku. Podle ústavní stížnosti byl druhou stěžovatelkou tento požadavek vnímán jako podmínka zajištění možnosti jejího syna docházet do základní školy. Tato činnost byla formalizovaná smlouvou o poskytování osobní asistence podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Stěžovatelé namítají, že k tomu došlo na radu ředitele školy, přičemž částky, které asistentce druhá stěžovatelka platila, s ní domluvil ředitel školy.

11. Stěžovatelé dále tvrdí, že první stěžovatel byl vystaven diskriminaci z důvodu zdravotního postižení ze strany školy, a to ve formě obtěžování, a že za stěžejní pochybení lze označit opomenutí provést v tomto ohledu jeho výslech. Celkově stěžovatelé namítají, že nebyly dodrženy požadavky vyplývající ze stěžovatelova práva být slyšen, přičemž dodávají, že porušení práva stěžovatele být slyšen a účastnit se soudního řízení bylo shledáno v napadeném rozsudku Nejvyššího soudu.

12. Stěžovatelé zároveň namítají, že rozhodnutí krajského soudu o nákladech řízení bylo překvapivé, zavázalo osobu, která nebyla účastníkem řízení a bylo excesivně punitivní. Stěžovatelé se domnívají, že postup Krajského soudu v Praze, kdy osobu, která nebyla účastníkem řízení, ve zcela překvapivém rozhodnutí zavázal nahradit výjimečně vysoké náklady řízení ve výši bezmála čtvrt milionu korun, bez toho, aby se tato osoba o výši nákladů řízení jakkoli přičinila, je zjevným excesem, a nemá oporu v platném právu. Závažnost pochybení soudu má podle stěžovatelů ústavněprávní dimenzi. K překvapivosti rozhodnutí krajského soudu stěžovatelé uvádějí, že krajský soud ve věci vykonal pouze jedno jednání, na kterém také vynesl rozsudek, v němž změnil nákladový výrok prvoinstančního soudu, který žádnou náhradu nákladů nepřiznal. Svou právní úvahu účastníkům nikterak nepředestřel a nedal jim možnost se k věci vyjádřit a přednést argumenty ve svůj prospěch. Zejména s ohledem na fakt, že se ze strany krajského soudu jednalo nejen o změnu nákladového výroku o velmi vysoké částce, ale také o výjimečnou změnu povinného k uhrazení této částky, byla stěžovatelka v zásadě zbavena možnosti efektivní soudní ochrany.

III.

Vyjádření účastníků řízení a vedlejší účastnice

13. Ústavní soud si vyžádal vyjádření účastníků řízení a od Okresního soudu v Kolíně si rovněž zapůjčil předmětný soudní spis vedený pod sp. zn. 12 C 447/2015.

14. Okresní soud v Kolíně ve svém vyjádření zcela odkázal na odůvodnění svého rozsudku.

15. Krajský soud uvedl, že pokud byl stěžovatel nucen po určitou dobu platit měsíční částky za přístup k základnímu vzdělávání, přehlíží, že na tyto výdaje pobíral od státu příspěvek v dvojnásobné výši. Krajský soud konstatoval, že druhá stěžovatelka uzavřela na základě svého svobodného a dobrovolného rozhodnutí smlouvu s třetí osobou odlišnou od vedlejší účastnice, přičemž vedlejší účastnici nevznikla žádná, natož sankční, povinnost toto plnění stěžovatelům saturovat. Vedlejší účastnice tedy není ve sporu ohledně tohoto nároku věcně pasivně legitimována a nedošlo ani k jejímu bezdůvodnému obohacení, neboť žádné prostředky od stěžovatelů neobdržela. Dále uvedl, že je přesvědčen, že neprovedením výsledku tehdy nezletilého prvního stěžovatele nebyla porušena jeho procesní práva, neboť o předmětné žalobě nevěděl, ve škole byl spokojený, o čemž svědčí i to, že v ní bez problémů absolvoval celou povinnou školní docházku, a těžko by mohl smyslu tohoto řízení porozumět. Nadto sám právní zástupce stěžovatelů v podání adresovaném soudu ze dne 29. 3. 2018 (č. l. 222-224 spisu) výslovně uvedl, že vzhledem k dosavadnímu průběhu řízení navrhuje, aby bylo od výsledku dalších svědků upuštěno, neboť skutkový stav považuje za dostatečně prokázaný.

16. Jde-li o nákladové výroky II. a III. napadeného rozsudku, krajský soud odkázal na své vyjádření k předchozí ústavní stížnosti, o níž bylo rozhodnuto usnesením Ústavního soudu ze dne 28. 1. 2020, sp. zn. I. ÚS 3019/19. V něm uvedl, že nesouhlasí s tvrzením druhé stěžovatelky, že rozhodnutí o nákladech řízení bylo pro ni překvapivé, neboť vedlejší účastnice avizovala a argumentačně podložila svůj požadavek na náhradu nákladů řízení opakovaně již v řízení před soudem I. stupně, minimálně v podání ze dne 22. 6. 2018 (č. l. 238-241 spisu), a velmi podrobně též ve vyjádření k odvolání ze dne 11. 10. 2018 (č. l. 276-278 spisu). Nelze tedy souhlasit s tvrzením stěžovatelky, že s náhradou nákladů řízení vůbec nepočítala. Krajský soud zopakoval, že setrvává na svém přesvědčení, že vedlejší účastnici vznikly značné náklady řízení v důsledku „nedůvodné, šikanózní“ žaloby. Bylo

by podle něj extrémně nespravedlivé, aby důsledky nemorálního jednání matky tehdy nezletilého stěžovatele nesli zaměstnanci a žáci vedlejší účastnice. Podle krajského soudu by bylo nespravedlivé zatížit povinností hradit náklady řízení přímo prvního stěžovatele a potažmo jeho otce, proto byla tato povinnost uložena přímo druhé stěžovatelce.

17. Nejvyšší soud ve svém vyjádření shrnul průběh řízení a odkázal na odůvodnění svého rozhodnutí. K tvrzené diskriminaci prvního stěžovatele spočívající v odmítnutí přiměřených úprav uvedl, že žalovaná vedlejší účastnice přijala opatření doporučená ve vztahu k potřebám stěžovatele a zajistila přítomnost asistenta pedagoga. Jestliže tedy stěžovatel vynaložil finanční částky pouze na osobní asistenci a současně pro něj žalovaná základní škola zajistila odbornou pomoc asistenta pedagoga při procesu jeho vzdělávání, neopomněla (neodmítla) podle názoru Nejvyššího soudu přijmout přiměřená opatření ve smyslu § 3 odst. 2 antidiskriminačního zákona. Nejvyšší soud dodal, že v otázce tvrzené diskriminace prvního stěžovatele obtěžováním nebylo věcně rozhodováno, neboť dovolání trpělo vadou, pro kterou nešlo ve vztahu k dovolatelem uplatněným nárokům v řízení pokračovat, jelikož v dovolání absentovalo vymezení, v čem dovolatel spatřoval předpoklady přípustnosti dovolání

18. Vedlejší účastnice ve svém vyjádření vyjádřila pochybnost, kdo podal ústavní stížnost, na základě jakého pokynu či zmocnění, za prvního stěžovatele. Dodal, že dle jeho názoru nejsou stěžovateli citované právní normy aplikovatelné na posuzovanou právní věc a že celý původní spor je prioritně vystaven na posouzení rozdílu v činnosti asistenta pedagoga a osobního asistenta. Upozorňuje, že i sami stěžovatelé uznávají, že první stěžovatel na základě smlouvy mezi druhou stěžovatelkou a paní J. M. čerpal sociální služby jako osobní asistentky prvního stěžovatele. To, že druhá stěžovatelka toto marginalizuje jakýmsi odhadem o „časové dotaci 10 hodin měsíčně“ není podstatné, a navíc toto ani neodpovídá objektivnímu stavu, kdy šlo zdaleka nejen o doprovod do a ze školy, ale i například o doprovod do dalšího sociálního zařízení v době mimo školní výuku a činnosti ryze osobní asistence, byť částečně vykonávané i v prostorách školního zařízení, jak plyne z dokazování provedeného v nalézacím řízení. Celková konstrukce o zásahu do práva na bezplatné vzdělávání včetně navazující rozsáhlé argumentace nemá dle vedlejší účastnice oporu ve skutkovém základu, natož uvažovaném předpokladu stěžovatelky, že by za činnosti asistenta pedagoga stěžovatelé platili. Vedlejší účastnice závěrem upozorňuje na skutečnost, že náklady řízení hradil zcela jiný subjekt než druhá stěžovatelka.

19. V replice ze dne 4. 11. 2022 odkázal právní zástupce stěžovatelů na podrobnou argumentaci v ústavní stížnosti, přičemž znovu zopakoval, že klíčovými aspekty případu jsou namítané porušení práva na vzdělání, nezajištění participace dítěte na řízení a následné extrémní rozhodnutí ohledně povinnosti hradit náklady řízení. Náklady rodina uhradit musela a v tomto smyslu měla štěstí, že byla finančně podpořena ze strany lidskoprávních nadací. Trestat tímto způsobem za uplatňování práva na ochranu před diskriminací by podle stěžovatelů mělo být tvrdě odmítnuto.

IV.

Procesní předpoklady řízení před Ústavním soudem

20. Ústavní soud posoudil splnění procesních předpokladů řízení a shledal, že ústavní stížnost byla podána včas oprávněnými stěžovateli a Ústavní soud je k jejímu projednání příslušný; stěžovatelé jsou právně zastoupeni v souladu s § 29 až 31 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen "zákon o Ústavním soudu"), a ústavní stížnost

je (vyjma jedné z předložených námitek) přípustná, neboť stěžovatelé vyčerpali všechny zákonné procesní prostředky k ochraně svého práva (§ 75 odst. 1 téhož zákona *a contrario*).

V.

Posouzení opodstatněnosti ústavní stížnosti

21. Ústavní stížností stěžovatelé předkládají několik námitek, kterými se Ústavní soud bude postupně zabývat, aby mohl zodpovědět otázku, zda se obecné soudy při rozhodování o žalobě prvního stěžovatele nedopustily porušení jeho ústavně zaručených základních práv, či ústavně zaručených práv jeho matky, druhé stěžovatelky. Konkrétně jde o námitky a) nesprávného posouzení otázky přijetí přiměřených opatření a porušení práva stěžovatele na rovný přístup ke vzdělání, b) porušení práva prvního stěžovatele být slyšen a participovat na řízení, c) nesprávného hodnocení skutkového stavu v otázce obtěžování stěžovatele jako jedné z forem diskriminace, d) pochybení odvolacího soudu uložením povinnosti k náhradě nákladů řízení druhé stěžovatelce.

V.1. K otázce poskytnutí přiměřených úprav při vzdělávání

22. V první části ústavní stížnosti stěžovatelé namítají porušení práva na vzdělání v souvislosti s porušením principu rovnosti, Ústavní soud se proto bude nejprve zabývat problematikou řešenou před obecnými soudy z pohledu těchto základních práv.

V.1.1 Právo na vzdělání – obecná východiska

23. Článkem 33 odst. 1 Listiny je každému zaručeno právo na vzdělání. Odstavec 2 téhož ustanovení pak zakládá právo všech občanů na bezplatné vzdělání v základních a středních školách. Na mezinárodní úrovni je právo na vzdělání garantováno rovněž článkem 2 Dodatkového protokolu, jakož i článkem 13 ICESCR. Dětem je pak toto právo zaručeno též článkem 28 Úmluvy o právech dítěte. Ve vztahu k osobám s postižením je právo na vzdělání zakotveno v článku 24 CRPD.

24. Ústavní soud již dříve zdůraznil význam, který má vzdělání pro život každého jednotlivce. Vzdělání vytváří podmínky pro rozvoj jeho individuálních schopností, pro jeho seberealizaci a společenské uplatnění. V tomto ohledu má zásadní vliv na jeho rozhodování o vlastním osudu a v nejširším slova smyslu též na jeho úsilí o vlastní štěstí. Vzdělání je ovšem důležité nejen z pohledu konkrétního jednotlivce, nýbrž též společnosti jako celku. V přístupu k němu lze spatřovat implicitní předpoklad fungování demokratického státu, protože občanům fakticky otevírá prostor pro výkon jejich občanských a politických práv, a tím k jejich aktivní a co nejširší účasti na řešení záležitostí veřejného zájmu. Nastíněný význam nachází své vyjádření v právu na vzdělání a přístupu k němu. Má-li být přítom naplněn požadavek rovnosti v právech, je nezbytné, aby byla každému bez rozdílu poskytnuta rovná vzdělávací příležitost. Přesněji řečeno, každému musí být zaručen rovný a otevřený přístup ke vzdělání [viz nález sp. zn. III. ÚS 1136/13 ze dne 12. 8. 2015 (N 143/78 SbNU 209)].

25. Stejně jako ostatní práva zakotvená v hlavě čtvrté Listiny patří také právo na vzdělání mezi hospodářská, sociální a kulturní práva (jde konkrétně o tzv. sociální právo), přičemž ve smyslu článku 41 odst. 1 Listiny je možno se jej domáhat pouze v mezích zákonů, které je provádějí. Avšak jak Ústavní soud již dříve konstatoval, i toto právo má své nepodmíněné „přímo aplikovatelné“ jádro [srov. nález sp. zn. Pl. ÚS 35/95 ze dne 10. 7. 1996 (N 64/5

SbNU 487)]. Za nepodmíněnou součást práva na vzdělání Ústavní soud v témže nálezu označil právo na bezplatné základní a středoškolské vzdělání. Nálezem sp. zn. Pl. ÚS 25/94 [ze dne 13. 6. 1995 (N 31/3 SbNU 233)] pak Ústavní soud upřesnil, že bezplatnost vzdělání nepochybně znamená, že stát nese náklady na zřizování škol a školských zařízení, na jejich provoz a údržbu, především však nevyžaduje tzv. školné, tedy poskytování vzdělání na základním a středním stupni za úplatu. Zároveň dodal, že bezplatnost vzdělání nemůže spočívat v tom, že stát ponese veškeré náklady, které občanům v souvislosti s realizací práva na vzdělání vzniknou. Stát tedy může požadovat úhradu části nákladů v souvislosti s realizací práva na vzdělání.

26. V nálezu sp. zn. Pl. ÚS 34/17 Ústavní soud vyložil, že právo na vzdělání je jednotou institucionálního a materiálního aspektu. Institucionální aspekt práva na vzdělání spočívá v povinnosti státu vytvořit adekvátní systém vzdělávacích institucí. Této povinnosti státu pak na straně jednotlivce koreluje právo na přístup ke vzdělávacím institucím tvořícím dosažené institucionální uspořádání. Požadavku zajištění práva na vzdělání ve smyslu materiálním odpovídá povinnost státu zajistit vzdělání náležité kvality formy a obsahu a tomu odpovídající právo jednotlivce. Jistá míra elementární kvality každého z uvedených aspektů tvoří podstatu a smysl práva na vzdělání podle článku 33 Listiny. Institucionální aspekt esenciálního obsahu práva na vzdělání zahrnuje požadavek na existenci vzdělávacích institucí v rozsahu zajišťujícím každému efektivní přístup ke vzdělání [nález sp. zn. Pl. ÚS 34/17 ze dne 9. 7. 2019 (N 130/95 SbNU 84)].

27. Evropský soud pro lidská práva (dále jen „ESLP“) dovedil, že právo na vzdělání vyplývající z článku 2 Dodatkového protokolu ze své povahy vyžaduje provedení další úpravou přijatou státy, která se může lišit v místě a čase podle potřeb a zdrojů společnosti (komunity) a jednotlivců. Současně však zdůraznil, že taková „prováděcí“ úprava států nesmí nikdy porušovat esenci samotného práva nebo vstupovat do konfliktu s jinými právy zaručenými Úmluvou či jejími protokoly (srov. rozsudek ve věci *Belgian linguistic case*, stížnosti č. 1474/62, 1677/62, 1691/62 a další ze dne 3. 10. 1972, či rozsudek *Campbell proti Spojenému království*, stížnost č. 13590/88 ze dne 25. 3. 1992). Podle ESLP právo na vzdělání zahrnuje především právo na otevřený a rovný přístup do státem již zřízených a existujících vzdělávacích zařízení (např. rozsudek *Leyla Şahin proti Turecku*, č. 44774/98 ze dne 10. 11. 2005).

28. Také Výbor OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva konstatoval, že navzdory principu progresivní realizace hospodářských, sociálních a kulturních práv jsou členské státy povinny zajistit alespoň minimální základní úroveň každého práva [CESCR General Comment No. 3: The Nature of States Parties' Obligations (Art. 2, Para. 1, of the Covenant), Sec. 10]. Za minimální obsah práva na vzdělání ve smyslu článku 13 ICESCR Výbor označil mimo jiné povinnost: „zajistit právo na přístup k veřejným vzdělávacím institucím a programům na bázi nediskriminace; zajistit, že vzdělání odpovídá cílům stanoveným článkem 13 odst. 1 Paktu; poskytnout základní vzdělání pro všechny v souladu s článkem 13 odst. 2 písm. a) Paktu, ...“ [CESCR General Comment No. 13: The Right to Education (Art. 13), Sec. 57].

29. Ústavní soud zdůrazňuje, že součástí práva na vzdělání dle článku 33 Listiny je právo nebýt diskriminován při realizaci tohoto práva. Princip nediskriminace je nezbytnou součástí esence práva na vzdělání, a tímto prizmatem tak Ústavní soud na nyní projednávanou věc nahlížel.

V.1.2 Princip rovnosti a zvláštní ochrana osob s postižením

30. Princip rovnosti (zákaz diskriminace) je na úrovni Listiny garantován článkem 1 a článkem 3 odst. 1. Na mezinárodní úrovni je ve vztahu k projednávané věci nutno zmínit zejména garance zakotvené v článku 14 Úmluvy, článku 2 odst. 2 ICESCR či článku 2 Úmluvy o právech dítěte.

31. Jelikož stěžovatel je osobou s postižením, je v nyní projednávaném případě nezbytné vzít v úvahu taktéž záruky zakotvené v Úmluvě o právech osob se zdravotním postižením (CRPD), jakož i garance článku 23 Úmluvy o právech dítěte, který poskytuje zvláštní ochranu dětem s postižením.

32. Dle CRPD je jednou z forem nepřímé diskriminace rovněž odmítnutí provést tzv. přiměřené úpravy. Podle článku 5 odst. 3 CRPD mají smluvní státy, s cílem podpořit rovnoprávnost a odstranit diskriminaci, povinnost přijmout veškerá příslušná opatření pro zajištění poskytování přiměřené úpravy. Článek 2 CRPD tento pojem vysvětluje tak, že „přiměřená úprava“ znamená nezbytné a odpovídající změny a úpravy, které nepředstavují nepřiměřené nebo nadměrné zatížení, a které jsou prováděny, pokud to konkrétní případ vyžaduje, s cílem zaručit osobám se zdravotním postižením uplatnění nebo užívání všech lidských práv a základních svobod na rovnoprávném základě s ostatními. Článek 24 CRPD upravuje právo na vzdělání osob s postižením, přičemž ve vztahu k tomuto právu opětovně zdůrazňuje princip nediskriminace, jakož i povinnosti zajistit přiměřené úpravy podle individuálních potřeb.

33. Požadavek přiměřených úprav dle CRPD představuje specifický přístup k problematice diskriminace, neboť svým adresátům ukládá povinnost v jednotlivých případech identifikovat, jaká opatření mohou být přijata, aby byly zohledněny konkrétní potřeby jednotlivce v kontextu, v němž se snaží o přístup například k práci, bydlení či vzdělání. Přiměřené úpravy tedy předpokládají přijetí individualizovaných a kontextově specifických opatření, která musí konkrétní aktér (jako například zaměstnavatel, či škola) přijmout, pokud pro ně nepředstavují nepřiměřené nebo nadměrné zatížení. Cílem přiměřených úprav je pak usnadnění integrace osob, které by jinak byly v daném kontextu z přístupu ke konkrétním společenským institucím či strukturám vyčleněny.

34. Otázkou rovného přístupu ke vzdělání u osob se zdravotním postižením se ve své judikatuře zabýval Evropský soud pro lidská práva, jenž v nedávném rozsudku ve věci *G. L. proti Itálii* (ze dne 10. 9. 2020 ve věci č. 59751/15) konstatoval, že neposkytnutím podpůrných opatření dívce s autismem během prvních dvou let povinné školní docházky s odvoláním na nedostatek finančních prostředků došlo k porušení článku 14 Úmluvy ve spojení s článkem 2 Dodatkového protokolu. ESLP v tomto rozhodnutí zdůraznil, že článek 2 Dodatkového protokolu (právo na vzdělání) je třeba vykládat mimo jiné ve světle ustanovení o právu na vzdělání z dalších mezinárodních úmluv, jako je revidovaná Evropská sociální charta nebo Úmluva o právech osob se zdravotním postižením (CRPD). ESLP přímo odkázal na požadavek přiměřených úprav dle CRPD, přičemž shledal, že v daném případě vnitrostátní orgány nezjistily ani nezajistily skutečné potřeby stěžovatelky a neumožnily jí přístup ke vzdělání v rámci základní školy za srovnatelných podmínek jako ostatním dětem. Diskriminace utrpěná stěžovatelkou byla podle ESLP o to vážnější, že k ní došlo ve vztahu k základnímu vzdělávání, tvořícímu základ sociální integrace i první zkušenosti ze společného života, které je ve většině zemí povinné (*mutatis mutandis, Ponomaryovi proti Bulharsku*, č. 5335/05, rozsudek ze dne 21. 6. 2011, § 56–57).

35. Již ve věci *Çam proti Turecku* (rozsudek ze dne 23. 2. 2016 ve věci č. 51500/08) ESLP zdůraznil, že z vývoje mezinárodního a evropského práva je patrný význam zásad univerzality a nediskriminace při výkonu práva na vzdělání, přičemž s poukazem na mezinárodní dokumenty (CRPD, Evropská sociální charta) vyzdvihl význam inkluzivního vzdělávání jako nejvhodnějšího prostředku k naplnění těchto zásad. Také v tomto rozsudku ESLP dovedl, že článek 14 Úmluvy musí být vykládán ve světle požadavků uvedených úmluv a s přihlédnutím k pravidlu přiměřených úprav, na něž mají osoby se zdravotním postižením právo, aby mohly požívat základních práv a svobod na rovném základě s ostatními. Ve věci *Enver Şahin proti Turecku* (rozsudek ze dne 30. 1. 2018 ve věci č. 23065/12) ESLP tyto úvahy potvrdil a konstatoval, že inkluzivní vzdělávání je součástí mezinárodní odpovědnosti států v této oblasti. Prostor pro uvážení států je navíc podle ESLP menší u těch zranitelných skupin obyvatel, které byly v minulosti vystaveny značné diskriminaci, přičemž všechna rozhodnutí týkající se dětí se zdravotním postižením musí sledovat především nejlepší zájem dítěte.

36. Na druhou stranu ani ESLP nepovažuje právo na přiměřené úpravy za bezbřehé. Ve věci *T. H. proti Bulharsku* (rozsudek ze dne 11. 4. 2023 č. 46519/20) ESLP zdůraznil, že článek 14 vyžaduje přiměřené úpravy, nikoliv jakékoli myslitelné úpravy, které by mohly být provedeny za účelem zmírnění rozdílů vyplývajících z něčího zdravotního postižení bez ohledu na jejich náklady nebo praktické dopady. V citovaném rozhodnutí ESLP posuzoval, zda došlo k diskriminaci stěžovatele – žáka základní školy s psychosociálním postižením a problémovým chováním během prvních dvou let školní docházky. ESLP konstatoval, že ředitelka školy i třídní učitelka ve vztahu ke stěžovateli přijaly řadu přiměřených úprav (zejm. opakovaná setkávání s rodiči, zapojení studijního poradce, svolání školní komise a školní rady, návrh individuálního vzdělávacího plánu, doučování), přičemž neshledal porušení článku 14 Úmluvy ve spojení s článkem 2 Dodatkového protokolu. Při posuzování tvrzené diskriminace stěžovatele pak ESLP přihlédl rovněž k postoji jeho rodičů, kteří odmítali kroky navržené školou a svým působením oslabili vztah mezi dotčenými stranami. Také náklady na požadované úpravy, jejich praktický dopad a faktická spolupráce zákonných zástupců tedy hrají roli při posuzování otázky přijetí přiměřených úprav ze strany školského zařízení.

37. Na úrovni zákona je ochrana před diskriminací upravena zejména zákonem č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon), ve znění pozdějších předpisů (dále jen „antidiskriminační zákon“), jehož výkladem a aplikací se obecné soudy zabývaly v projednávaném případě. Úprava analogická požadavku přiměřených úprav dle CRPD je zakotvena v ustanovení § 3 odst. 2 antidiskriminačního zákona, podle nějž se „*nepřímou diskriminací z důvodu zdravotního postižení rozumí také odmítnutí nebo opomenutí přijmout přiměřená opatření, aby měla osoba se zdravotním postižením přístup k určitému zaměstnání, k výkonu pracovní činnosti nebo funkčnímu nebo jinému postupu v zaměstnání, aby mohla využít pracovního poradenství, nebo se zúčastnit jiného odborného vzdělávání, nebo aby mohla využít služeb určených veřejnosti, ledaže by takové opatření představovalo nepřiměřené zatížení*“. Jak v napadeném rozhodnutí správně dovedl Nejvyšší soud, tato úprava dopadá nejen na služby dostupné (nabízené) veřejnosti jako je přístup ke zboží a službám, ale i na služby poskytované veřejnoprávními subjekty (např. zdravotní péče, vzdělávání apod.), dotýká se tedy i přístupu k institucím zajišťujícím základní vzdělání.

38. Současné znění školského zákona obsahuje úpravu přiměřených opatření ve vzdělávání, přičemž jedním z nich je i využití asistenta pedagoga. Podpůrná opatření dle § 16 a násl. školského zákona představují ve vztahu k obecné úpravě přiměřených opatření

v antidiskriminačním zákoně úpravu speciální. Úprava podpůrných opatření však byla do školského zákona zakotvena až jeho novelou provedenou zákonem č. 82/2015 Sb. s účinností od 1. 9. 2016. Jak připomněl Nejvyšší soud, touto novelou byla mimo jiné podstatně změněna dosavadní právní úprava ve vztahu k inkluzivnímu vzdělávání a přístupu k žákům se speciálními vzdělávacími potřebami. Mimo jiné tato novela zakotvila právo dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami na bezplatné poskytování podpůrných opatření školou a školským zařízením (§16 odst. 1 školského zákona). Podpůrná opatření, jakož i jejich financování se podle současné úpravy odvíjí od potřeb konkrétního dítěte či dětí se speciálními vzdělávacími potřebami.

39. V nyní projednávaném případě však obecné soudy vycházely při právním hodnocení věci z právní úpravy účinné v rozhodném období mezi lety 2012 – 2015. Podle tehdejšího znění školského zákona odpovídalo povinnosti přijímat přiměřená opatření právo žáků se speciálními vzdělávacími potřebami na vzdělávání, jehož obsah, formy a metody odpovídají jejich vzdělávacím potřebám a možnostem, na vytvoření nezbytných podmínek, které toto vzdělávání umožní, a na poradenskou pomoc školy a školského poradenského zařízení (§ 16 odst. 6 školského zákona, ve znění účinném do 31. 8. 2016). Asistent pedagoga je přiměřeným opatřením podle ustanovení § 3 odst. 2 antidiskriminačního zákona, jakož i formou podpory žákovi podle ustanovení § 16 odst. 6 školského zákona, resp. podle ustanovení § 1 odst. 2 a 3 vyhlášky č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných, ve znění účinném do 31. 8. 2016.

V.1.3 Vlastní posouzení otázky přijetí přiměřených opatření

40. V ústavní stížnosti stěžovatelé napadají závěry obecných soudů, neboť se domnívají, že ze strany vedlejší účastnice (základní školy) nebyla přijata přiměřená opatření podle § 3 odst. 2 antidiskriminačního zákona, čímž mělo dojít k diskriminaci prvního stěžovatele a k porušení jeho práva na vzdělání. Úlohou Ústavního soudu proto bylo posoudit, zda se obecné soudy s tímto tvrzením vypořádaly ústavně konformním způsobem a poskytly ochranu shora uvedeným základním právům stěžovatele. V tomto směru Ústavní soud považoval za stěžejní ústavněprávní hledisko právo prvního stěžovatele na soudní ochranu ve smyslu článku 36 odst. 1 Listiny a článku 6 odst. 1 Úmluvy.

41. Je namístě připomenout, že podle ustálené judikatury Ústavního soudu je porušením práva na soudní ochranu rovněž situace, kdy soud při řešení určité otázky upřednostní jinou než ústavně konformní variantu výkladu podústavního práva [srov. např. náleze ze dne 16. 2. 1995 sp. zn. III. ÚS 114/94 (N 9/3 SbNU 45)] nebo když se při jeho aplikaci dopustí výkladu, jenž by byl svévolný či nerozumný nebo vybočující z obecně akceptovatelných pravidel výkladu právních norem [srov. např. náleze ze dne 10. 10. 2002 sp. zn. III. ÚS 74/02 (N 126/28 SbNU 85), náleze sp. zn. IV. ÚS 1796/11 ze dne 18. 10. 2011 (N 178/63 SbNU 69) nebo náleze ze dne 7. 3. 2012 sp. zn. I. ÚS 3523/11 (N 48/64 SbNU 599)]. Relevantním podústavním právem je třeba v projednávané věci rozumět zejména § 3 odst. 2 antidiskriminačního zákona.

42. Nejvyšší soud v napadeném rozhodnutí vyložil, že k závěru, zda došlo k diskriminaci (ve smyslu § 3 odst. 2 antidiskriminačního zákona), lze dospět po zodpovězení následujících otázek: 1) zda je osoba uplatňující nárok na rovné zacházení zdravotně postižena a jak, 2) jaká přiměřená opatření měla být přijata (břemeno tvrzení i důkazní nese osoba žalující) a 3) zda tato opatření přijata byla či nikoli (břemeno tvrzení i důkazní nese osoba žalovaná). Prokáže-li žalovaný, že přiměřená opatření přijal, k porušení práva na rovné zacházení (diskriminaci)

zdravotně postižené osoby nedošlo. V opačném případě je na něm, aby prokázal, že potřebné opatření by pro něj představovalo nepřiměřené zatížení (§ 3 odst. 3 a 4 antidiskriminačního zákona). S tímto výkladem se Ústavní soud ztotožňuje, neboť vyplývá jak z textu antidiskriminačního zákona, tak z logiky shora citovaných mezinárodních závazků České republiky, zejména z článku 2 CRPD a z článku 14 Úmluvy ve spojení s článkem 2 Dodatkového protokolu (viz shora citovaná judikatura ESLP ve věcech *G. L. proti Itálii, Çam proti Turecku, Enver Şahin proti Turecku*).

43. Z rozhodnutí obecných soudů vyplývá, že v odpovědi na první otázku soudy uzavřely, že první stěžovatel byl v rozhodné době osobou se zdravotním postižením, neboť trpěl autismem a lehkým mentálním postižením. Po zahájení školní docházky byl tak ve smyslu § 16 odst. 1 a 2 školského zákona žákem se speciálními vzdělávacími potřebami.

44. Ve druhém kroku se soudy zaměřily na to, jaké přiměřené opatření mělo být ve vztahu k prvnímu stěžovateli přijato. Nejvyšší soud v této souvislosti zdůraznil, že přiměřené opatření se musí odvíjet právě od individuálních potřeb osoby se zdravotním postižením, tedy od druhu, míry a projevů postižení. Ústavní soud dodává, že v souladu s výkladem článku 5 odst. 3 CRPD je přiměřenou úpravou modifikace či přizpůsobení, které je nezbytné a vhodné tam, kde je v konkrétním případě potřeba zajistit, aby osoba s postižením mohla užívat svých práv. Nejvyšší soud v tomto kroku dovedl, že přiměřeným opatřením bylo v daném případě zajištění přítomnosti asistenta pedagoga při procesu vzdělávání prvního stěžovatele, jež by mělo být bezplatné. K tomu je nutno dodat, že posouzení individuálních potřeb tehdy nezletilého stěžovatele provedlo školské poradenské pracoviště, přičemž byla stěžovateli při vzdělávání v základní škole hlavního vzdělávacího proudu doporučena podpora asistenta pedagoga, což potvrzuje zpráva Pedagogicko-psychologické poradny Středočeského kraje ze dne 5. 12. 2012 (č. l. 16).

45. Ve třetím kroku měly soudy posoudit otázku, zda přiměřené opatření bylo vedlejší účastníci (základní školou) skutečně přijato. Z dokazování provedeného soudem prvního stupně vyplynulo, že na základě doporučení pedagogicko-psychologické poradny požádal ředitel školy před nástupem stěžovatele Krajský úřad Středočeského kraje (dále jen „krajský úřad“) o zřízení místa asistenta pedagoga a poskytnutí prostředků na jeho plat. Z rozhodnutí krajského úřadu však byly prostředky na asistenta pedagoga poskytnuty pouze na část úvazku (0,3 v 1. třídě, 0,45 a 0,55 v dalších třídách, kdy přibyl další žák s potřebami speciálního vzdělávání). Chybějící prostředky nejprve dotoval Úřad práce Kolín a město T. jako zřizovatel školy. Od července 2012 se škole nepodařilo zajistit financování pro část úvazku, na kterou nebyl poskytnut příspěvek Středočeským krajem. Ze smlouvy o poskytnutí osobní asistence ze dne 1. 9. 2012 bylo zjištěno, že první stěžovatel prostřednictvím své matky jako zákonného zástupce a J. M. uzavřeli smlouvu o osobní asistenci v souladu s § 39 zákona č. 108/2006 Sb. Předmětem smlouvy byla služba osobní asistence pro prvního stěžovatele, přičemž měsíční odměna osobní asistentky byla ve výši 5 900 Kč. Smlouva byla uzavřena na rok, nicméně druhá stěžovatelka hradila uvedenou částku i po tomto datu, a to až do ledna 2015. Dle pracovní smlouvy ze dne 1. 9. 2011 byla J. M. zaměstnána u vedlejší účastnice (základní školy) jako asistentka pedagoga na zkrácený pracovní úvazek 12 hodin týdně, přičemž dodatkem ze dne 31. 8. 2012 byla smlouva prodloužena do 31. 8. 2013 a pracovní úvazek byl navýšen na 18 hodin týdně.

46. Na základě provedených důkazů dospěly obecné soudy k závěru, že přiměřené úpravy byly základní školou přijaty. Okresní soud tento svůj názor odůvodnil tím, že vedlejší účastnice zajistila podmínky pro vzdělávání v „normální třídě“, neodmítla prvního stěžovatele

vzhledem k jeho postižení vzdělávat a integrovat jej mezi ostatní žáky. Podle okresního soudu byla vedlejší účastnice vázána rozhodnutím krajského úřadu a přidělením potřebných prostředků, jinak by tuto činnost musela hradit ze svého. Soudy všech stupňů dospěly k závěru, že finanční částky, které na smluvním základě byly poskytovány osobní asistentce žalobce J. M. (která byla současně i asistentkou pedagoga), pokrývaly pouze osobní asistenci a nikoli činnost, kterou vykonávala jako asistentka pedagoga. Nejvyšší soud připustil, že se činnosti osobního asistenta a asistenta pedagoga v daném případě částečně překrývaly, ale uzavřel, že jako asistentka pedagoga by se J. M. nemohla stěžovateli věnovat v takovém rozsahu, jak tomu skutečně bylo.

47. Otázka, před kterou byl Ústavní soud postaven a k jejímuž zodpovězení byl v mezích své kompetence povolán, spočívá v tom, zda se obecné soudy ústavně konformně vypořádaly s tvrzením stěžovatelů, že vedlejší účastnice nepřijala přiměřená opatření ve smyslu § 3 odst. 2 antidiskriminačního zákona.

48. Ústavní soud má za to, že logika, podle které obecné soudy postupovaly při posuzování otázky naplnění přiměřených opatření, není v souladu se závazky plynoucími z článku 5 odst. 3 a článku 24 CRPD, jakož ani s požadavky článku 33 Listiny a článku 14 Úmluvy ve spojení se článkem 2 Dodatkového protokolu. V tomto smyslu Ústavní soud zdůrazňuje, že při posouzení, zda došlo k přijetí přiměřeného opatření ve smyslu § 3 odst. 2 antidiskriminačního zákona, je v prvé řadě třeba zhodnotit, zda bylo v důsledku přijetí konkrétního opatření dosaženo toho, aby osoba s postižením mohla realizovat svá práva na rovnoprávném základě s ostatními. Primárním hlediskem, kterým je třeba posuzovat, zda došlo k přijetí přiměřeného opatření, je tedy otázka, zda tohoto účelu bylo dosaženo. Situace člověka s postižením je po přijetí přiměřených opatření v zásadě stejná jako situace člověka bez postižení – člověk s postižením může využít svých práv na rovnoprávném základě s ostatními [viz Jakub TOMŠEJ, Petr POLÁK, Kristina KOLDINSKÁ a Petra PRESSEROVÁ. Zákon o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon). Praktický komentář. Wolters Kluwer.].

49. Ústavní soud považuje dále za nutné vyzdvihnout, že otázku, zda je opatření přiměřené, je třeba hodnotit pouze ve vztahu k individuálním potřebám osoby s postižením. Jak zdůrazňuje Výbor pro práva osob s postižením, koncept „přiměřenosti“ neslouží jako zvláštní kvalifikátor nebo modifikátor dané povinnosti. Nejde o způsob, kterým by měla být posuzována nákladnost úprav nebo dostupnost zdrojů. K tomuto posouzení dochází až v pozdější fázi, když se hodnotí „nepřiměřenost či nadměrnost zatížení“. Přiměřenost úprav odkazuje spíše na relevanci, vhodnost a efektivitu pro osobu s postižením. Úprava je tedy přiměřená, pokud dosahuje účelu (či účelů), pro který byla přijata, a pokud je přizpůsobena tomu, aby naplnila požadavky osoby s postižením. Přiměřené opatření je navíc obvykle výsledkem dialogu a vyjednávání ohledně jeho konkrétní podoby mezi subjektem, který má povinnost opatření přijmout, a člověkem s postižením [Obecný komentář Výboru OSN pro práva osob se zdravotním postižením č. 6 (2018) o rovnosti a nediskriminaci, CRPD/C/GC/6]. Uskutečnění a výsledek takového dialogu je rovněž faktor, k němuž by obecné soudy měly přihlídnout.

50. V projednávaném případě bylo prvnímu stěžovateli pedagogicko-psychologickou poradnou doporučeno, aby měl po dobu vyučování pedagogickou asistenci. Podle odborného posouzení bylo tedy přiměřeným opatřením zajištění asistenta pedagoga, který by se stěžovateli věnoval po dobu vyučování. K tomuto závěru ostatně dospěly i obecné soudy. V řízení bylo dále prokázáno, že od července 2012 se vedlejší účastníci (základní

škole) nepodařilo sehnat dostatek prostředků na financování celého úvazku asistenta pedagoga a druhá stěžovatelka začala zasílat na základě dohody zprostředkované vedlejší účastnicí finanční částky J. M., která byla současně zaměstnána vedlejší účastnicí jako asistentka pedagoga. Podle závěrů obecných soudů přijala vedlejší účastnice ve vztahu k prvnímu stěžovateli přiměřené opatření tím, že ho do školy přijala a zajistila mu asistenta pedagoga v té míře, na jakou mu byly poskytnuty prostředky ze strany krajského úřadu. Pokud si matka stěžovatele něco připlácela, mělo jít podle soudů o osobní asistenci, nikoliv o asistenci pedagogickou.

51. Ústavní soud zdůrazňuje, že pokud se obecné soudy omezily pouze na zjišťování a úvahy o tom, zda bylo ve vztahu k prvnímu stěžovateli nutno vykonávat úkony osobní asistence a v jakém rozsahu je J. M. vykonávala, pak tímto postupem vybočily z rámce ústavně konformního výkladu ustanovení § 3 odst. 2 antidiskriminačního zákona, neboť zcela rezignovaly na posouzení, zda vedlejší účastnice zajistila prvnímu stěžovateli podporu asistenta pedagoga v potřebném rozsahu.

52. Soudy se totiž nikterak nezabývaly tím, zda částečný úvazek J. M. poskytovaný školou a financovaný krajským úřadem pokrýval individuální potřeby pedagogické asistence prvního stěžovatele, tak jak byly zjištěny pedagogicko-psychologickou poradnou, a zda tedy vedlejší účastnice v tomto smyslu skutečně přijala přiměřená opatření dle § 3 odst. 2 antidiskriminačního zákona. Soudy si měly v první řadě položit otázku, zda by za situace, kdy by vedlejší účastnice zajistila služby asistenta pedagoga pouze v rozsahu, který vyplýval ze zdrojů poskytnutých krajským úřadem, první stěžovatel mohl realizovat své právo na bezplatné základní vzdělání na rovnoprávném základě s ostatními žáky školy (aniž by na toto musel finančně přispívat). Jelikož přiměřeným opatřením, jak ostatně dovodily i obecné soudy, bylo v tomto případě zajištění pedagogické asistence po dobu vyučování tehdy nezletilého prvního stěžovatele, pak se měly obecné soudy ptát, zda byla tato asistence vedlejší účastnicí v potřebném rozsahu skutečně zajištěna. Žádný jiný postup obecných soudů ústavně konformní výklad předmětného ustanovení antidiskriminačního zákona neumožňuje. Pokud by soudy zjistily, že pedagogická asistence v potřebném rozsahu zajištěna nebyla, nebylo možné dojít k závěru o tom, že vedlejší účastnice přiměřené opatření přijala, a soudy se měly dále zabývat otázkou, zda se této povinnosti mohla zprostit tím, že by prokázala existenci nepřiměřeného zatížení ve smyslu § 3 odst. 3 antidiskriminačního zákona.

53. Přiměřené opatření ve vztahu k prvnímu stěžovateli mělo být poskytnuto prostřednictvím pedagogické asistence zajištěné ze strany základní školy, a to v rozsahu doporučeném školským poradenským zařízením. Zapojení osobního asistenta by bylo přiměřené až v případě, že by bylo nutné zajišťovat úkony vybočující z činností asistentů pedagoga (obdobně se k tomu vyjádřila rovněž veřejná ochránkyně práv ve zprávě ze dne 22. 5. 2017 sp. zn. 7075/2015/VOP/JKV-8311/2017). V těchto intencích měly obecné soudy posuzovat, zda byly naplněny zákonné povinnosti vedlejší účastnice. Soudy přitom přijaly opačnou logiku, když aprobovaly postup, kdy zákonní zástupci žáka hradili osobního asistenta, který současně fakticky vykonával úlohy svěřené asistentovi pedagoga.

54. Ústavní soud má za to, že obecné soudy nerozlišily dostatečně, kdy šlo v případě J. M. o výkon činnosti asistenta pedagoga a kdy o poskytování osobní asistence. Nejvyšší soud v napadeném rozhodnutí uvedl, že úkony pedagogické a osobní asistence se v projednávaném případě překrývaly, přičemž se však ztotožnil se závěrem, že finanční částky, které druhá stěžovatelka J. M. poskytovala, pokrývaly pouze osobní asistenci. S tímto závěrem se však

Ústavní soud nemohl ztotožnit, neboť dospěl k závěru, že soudy zcela opomněly přihlédnout k tomu, jak byla vymezena pracovní náplň asistenta pedagoga.

55. Podle ustanovení § 7 odst. 1 vyhlášky č. 73/2005 Sb., účinné do 31. 8. 2016, je hlavní činností asistenta pedagoga kromě pomoci pedagogickým pracovníkům školy i podpora žáků při přizpůsobení se školnímu prostředí, pomoc při výuce a při přípravě na výuku, jakož i nezbytná pomoc při sebeobsluze a pohybu během vyučování. Jak vyplývá z přílohy č. 4 ze dne 10. 4. 2012 (č. l. 119), ředitel školy (vedlejší účastnice) stanovil náplň práce asistenta pedagoga pro žáky V. V. (první stěžovatel) a J. H. takto: „*být přítomen se žákem po celou dobu vyučování v prostorách školy, doprovázet žáka na akcích školy, zúčastňovat se akcí ve školní družině, pracovat individuálně se žákem podle individuálního vzdělávacího plánu, zajišťovat vizuální podporu při vyučování, zprostředkovávat pochopení učební látky, pomáhat žákovi v orientaci ve školní budově, na pracovní ploše při úpravě pomůcek, zprostředkovat komunikaci mezi žákem a učitelem, spolužáky a pracovníky školy, pomáhat s nácvikem komunikace a interpersonálních vztahů, pomáhat se orientovat v sociálních vztazích kolektivu, rozvíjet komunikační schopnosti žáka, monitorovat pracovní vypětí a zajistit funkční relaxaci, pomáhat v adaptaci řešení problémů, zajistit pro žáka pocit bezpečí, soustavně spolupracovat se zákonným zástupcem a učitelem, pomáhat s přípravou pomůcek učiteli, s přípravou na vyučování*“. Obdobně je stanovena tato náplň pro asistenta pedagoga i v přílohách ze dne 10. 4. 2013 a 4. 4. 2014 (viz č. l. 120-121).

56. Z výše citované vyhlášky, jakož i z toho, jak náplň práce asistenta pedagoga stanovil sám ředitel školy, vyplývá, že převážná většina činností J. M. v průběhu školního vyučování spadala do rozsahu pedagogické asistence. Za úkony osobní asistence bylo pak možno označit především doprovod stěžovatele do a ze školy. Pokud šlo o tyto úkony nad rámec pedagogické asistence, v jejich případě již není dotčeno právo stěžovatele na rovný přístup ke vzdělávání, neboť je pouze rozhodnutím rodičů, zda budou stěžovatele do školy vodit sami, či zda si zaplatí třetí osobu, která bude jejich dítěti při dopravě do školy pomáhat. Právě takové úkony osobní asistence mohou být kryty z pobíraného příspěvku na péči, jakožto dávky určené osobám, které z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu potřebují pomoc při zvládnutí základních každodenních činností. Skutečností, že nezletilý pobírá od státu příspěvek na péči, však nelze ospravedlnit situaci, kdy základní škola opomene přijmout přiměřená opatření, jimiž má být zajištěn rovný přístup tohoto nezletilého k základnímu vzdělávání.

57. Nelze se také ztotožnit se závěrem okresního soudu, který při posuzování otázky přijetí přiměřených opatření konstatoval, že základní škola je „vázána rozhodnutím krajského úřadu a přidělením potřebných prostředků“. Ústavní soud si je vědom toho, že vedlejší účastnice se v projednávaném případě dostala do složité situace, kdy měla ve vztahu k prvnímu stěžovateli povinnost zajistit asistenta pedagoga, krajský úřad udělil se zřízením této pozice souhlas, avšak neposkytl jí dostatečné finanční prostředky na její pokrytí. Ani za takové situace však nelze bez dalšího aprobovat postup, kdy je rodič dítěte s postižením fakticky postaven před rozhodnutí, zda základní vzdělávání svého dítěte sám zaplatí či přistoupí na to, že bude výuka jeho dítěte značně redukována.

58. Zprostit se povinnosti přijmout přiměřená opatření ve vztahu k osobě s postižením lze pouze v případě, že by dané opatření představovalo pro školu nepřiměřené zatížení ve smyslu § 3 odst. 3 antidiskriminačního zákona. Pokud tedy obecné soudy dospějí k závěru, že přiměřené opatření nebylo ze strany povinné osoby poskytnuto, teprve potom mají za úkol přistoupit k dalšímu kroku a hodnotit, zda by pro tuto osobu nebylo dané opatření

nepřiměřeně zatěžující. Jedním z důležitých faktorů pro posouzení toho, zda by konkrétním opatřením došlo k nepřiměřenému zatížení základní školy jako povinného subjektu, je nepochybně rozsah finanční podpory jak od krajského úřadu, tak i možnost financování opatření z dalších veřejných finančních zdrojů, včetně úsilí vynaloženého na získání těchto prostředků. Teprve pokud by škola prokázala, že vyčerpala dostupné možnosti získání dodatečných finančních prostředků a zároveň by nebyla schopna hradit opatření ze svého rozpočtu (aniž by tím musela omezit jiné srovnatelné aktivity či služby), je možno přijmout závěr, že přijetí daného opatření pro ni představuje nepřiměřenou zátěž (obdobný závěr uvádí rovněž veřejná ochránkyně práv; srov. ŠABATOVÁ, A., KVASNICOVÁ, J., NEHUDKOVÁ, E., POLÁK, P. Sborník stanovisek veřejného ochránce práv - Diskriminace. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv a Wolters Kluwer ČR, 2019).

59. Aniž by Ústavní soud zaujímal postavení soudu obecného a snažil se na jeho místě přehodnocovat důkazy v řízení provedené, považuje za nutné nad rámec výše uvedeného dodat, že již samotná skutečnost, že druhá stěžovatelka byla ze strany vedlejší účastnice vedena bezprostředně poté, kdy odpadlo částečné financování odměny asistenta pedagoga z veřejných zdrojů, k tomu, aby s asistentkou uzavřela smlouvu a hradila částečně její činnost, vede k závěru, že vedlejší účastnice měla potíže zajistit pedagogickou asistenci prvního stěžovatele v rozsahu požadovaném ustanovením § 3 odst. 2 antidiskriminačního zákona. Ve zprávě vedlejší účastnice nazvané Informace o finančním krytí asistenta pedagoga ze dne 3. 12. 2012 (č. 1. 178 spisu) je například jednoznačně uvedeno, že „bylo domluveno s matkou, že rodina bude chybějící finanční prostředky asistence dorovnávat“. Rovněž ze zprávy České školní inspekce vyplývá, že poté, kdy ředitel školy informoval matku žáka o tom, že škola nemá finanční zdroje na financování celého úvazku asistentky pedagoga, začala matka přispívat na plat asistenta pedagoga. Platby sice matka posílal přímo na účet asistentky pedagoga, avšak „informace o výši jednotlivých plateb matce poskytl ředitel, přestože tok finančních prostředků nemá s účetnictvím školy spojitost a smluvní vztah je záležitostí matky a AP (asistentky pedagoga). Přesto je z postupu školy i obsahu stížnosti zřejmé, že ani částku na osobní asistenci nehradila stěžovatelka dobrovolně z vlastní iniciativy, ale že k tomuto postupu ji nepřímo přimělo i jednání školy“ (zpráva České školní inspekce ze dne 16. 6. 2015 č. j. ČŠIS-1494/15-S, č. 1. 173-174).

60. Ústavní soud dospěl k závěru, že soudy porušily právo prvního stěžovatele na soudní ochranu, neboť se při posuzování naplnění podmínek § 3 odst. 2 antidiskriminačního zákona nevěnovaly otázce, zda vedlejší účastnice přijala přiměřené opatření v potřebném rozsahu tak, jak bylo doporučeno odborným pracovištěm. Výklad ustanovení § 3 odst. 2 antidiskriminačního zákona, podle kterého obecné soudy posuzovaly otázku přijetí přeměřených opatření, je v rozporu se závazky plynoucími z článku 5 odst. 3 a článku 24 CRPD, jakož i s požadavky článku 33 Listiny a článku 14 Úmluvy ve spojení se článkem 2 Dodatkového protokolu. Obecné soudy proto nedostály požadavkům plynoucím z práva na soudní ochranu podle článku 36 odst. 1 a článku 6 odst. 1 Úmluvy, když v kritickém rozsahu odepřely ochranu shora uvedeným základním právům.

61. Ačkoliv v projednávaném případě Ústavní soud přisvědčil prvnímu stěžovateli, že soudy porušily svou povinnost chránit jeho právo na přiměřené úpravy, je na tomto místě nutno zdůraznit, že toto právo není neomezené a může být limitováno jak náklady, tak praktickými dopady požadovaných úprav (srov. rozsudek ESLP ve věci *T. H. proti Bulharsku*, citovaný výše).

62. Limitem požadavku přiměřených úprav, který vyplývá jak ze zákona, tak z logiky závazků CRPD, je tzv. nepřiměřené zatížení povinného subjektu. V případě, že nebyla přijata přiměřená opatření dle § 3 odst. 2 antidiskriminačního zákona, je pro posouzení otázky existence nepřímé diskriminace ve smyslu citovaného ustanovení nutno zjišťovat, zda dané opatření představuje nepřiměřené zatížení pro osobu povinnou toto opatření přijmout. Obecné soudy tuto otázku neposuzovaly a neprováděly k ní žádné dokazování. Ani Ústavnímu soudu proto nepřísluší hodnotit, zda v projednávané věci k diskriminaci nepřijetím přiměřených opatření v kontextu vzdělávání stěžovatele došlo, či nikoliv. V novém řízení bude úkolem obecných soudů, aby ústavně konformním postupem zhodnotily, zda lze v daném případě konstatovat porušení zákazu diskriminace, či zda vedlejší účastnice prokáže, že přijetí přiměřeného opatření, tak jak bylo zjištěno na základě odborného posouzení, pro ni představovalo nepřiměřené zatížení. Pro posouzení otázky nepřiměřeného zatížení budou obecné soudy muset provést řádné dokazování, přičemž břemeno důkazní ponese vedlejší účastnice. Pakliže soudy dospějí k závěru, že došlo k diskriminaci stěžovatele, budou se zabývat otázkou náhrady škody. Poskytnutí náhrady škody je zvláštní formou odstranění následků diskriminace ve smyslu § 10 odst. 1 antidiskriminačního zákona, přičemž žalobce má právo na to, aby byl uveden do stavu, v jakém by se nacházel, kdyby k diskriminačnímu jednání nedošlo. Pro posouzení konkrétní výše náhrady škody musejí obecné soudy zohlednit odlišení mezi úkony osobní a pedagogické asistence. V tom rozsahu, kdy stěžovatel skutečně hradil úkony nad rámec pedagogické asistence (například při dopravě do a ze školy), nemůže jít o jeho diskriminaci v přístupu ke vzdělání, a nejde tedy ani o škodu způsobenou vedlejší účastnicí.

V.2 Participační práva nezletilého

63. V další části se Ústavní soud musel zabývat otázkou, zda v řízení před obecnými soudy došlo k porušení práva tehdy nezletilého stěžovatele tím, že mu soudy neumožnily být slyšen a participovat na řešení své věci.

64. Podle článku 12 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte stát musí zabezpečit dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni (myšleno vyspělosti). Podle druhého odstavce článku 12 se za tímto účelem dítěti zejména poskytuje možnost, aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo, anebo prostřednictvím zástupce nebo příslušného orgánu, přičemž způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství.

65. Článek 7 odst. 3 CRPD pak garantuje participační práva přímo dětem se zdravotním postižením. Podle tohoto ustanovení má stát zabezpečit dětem se zdravotním postižením právo svobodně vyjadřovat své vlastní názory ve všech záležitostech, které se jich dotýkají, přičemž se jejich názorům musí věnovat náležitá pozornost odpovídající jejich věku a zralosti, a při realizaci tohoto práva je třeba jim poskytnout pomoc přiměřenou jejich zdravotnímu postižení a věku.

66. Na vnitrostátní úrovni pak nezletilému účastníkovi řízení svědčí garance článku 38 odst. 2 Listiny, podle kterého má každý účastník dostat příležitost být přítomen projednání své věci. Jestliže soud přítomnost účastníkům řízení neumožní, lze v jeho postupu spatřovat porušení ústavního práva účastníka zaručeného tímto článkem. Tyto garance jsou relevantní také pro

nezletilé účastníky řízení [nález sp. zn. II. ÚS 725/18 ze dne 8. 10. 2018 (N 165/91 SbNU 61), nález sp. zn. I. ÚS 3304/13 ze dne 19. 2. 2014 (N 18/72 SbNU 217)].

67. Problematikou participace nezletilých dětí v soudních řízeních, která se jich dotýkají, se Ústavní soud ve své rozhodovací praxi opakovaně zabýval [viz např. nález sp. zn. III. ÚS 1265/16 ze dne 19. 6. 2018 (N 114/89 SbNU 723), body 34 a 41; nález sp. zn. IV. ÚS 827/18 ze dne 10. 4. 2018 (N 73/89 SbNU 121), body 16 a násl.; nález sp. zn. II. ÚS 2866/17 ze dne 28. 2. 2018 (N 39/88 SbNU 535), body 41 a násl.; nález sp. zn. II. ÚS 1931/17 ze dne 19. 12. 2017 (N 235/87 SbNU 811), body 32 a násl.; nález sp. zn. I. ÚS 3038/16 ze dne 5. 6. 2017 (N 94/85 SbNU 593), body 13 a násl.; nález sp. zn. I. ÚS 1041/14 ze dne 4. 12. 2014 (N 217/75 SbNU 431); nález sp. zn. I. ÚS 3304/13 ze dne 19. 2. 2014 (N 18/72 SbNU 217), body 30 a násl.; nález sp. zn. III. ÚS 3363/10 ze dne 13. 7. 2011 (N 131/62 SbNU 59); nález sp. zn. III. ÚS 3007/09 ze dne 26. 8. 2010 (N 172/58 SbNU 503); či nález sp. zn. II. ÚS 1945/08 ze dne 2. 4. 2009 (N 80/53 SbNU 11), body 15 a násl.]. Ústavní soud přitom zdůraznil právo nezletilých dětí, které jsou účastníky řízení, být slyšeny a zapojeny do řízení nejen v kontextu řízení ve věci péče o nezletilé, ale i v kontextu dalších řízení, včetně sporných řízení nesouvisejících s péčí a výchovou nezletilých [např. nález sp. zn. I. ÚS 3304/13 ze dne 19. 2. 2014 (N 18/72 SbNU 217)].

68. Ústavní soud konstantně připomíná, že v řízení, jež se bezprostředně dotýká nezletilého dítěte, nelze na toto dítě nahlížet jako na pouhý objekt, o němž rozhodují jiní, či ho stavět jen do role pasivního pozorovatele událostí, ale je třeba je vnímat jako důležitý subjekt práva a účastníka řízení a takto k němu přistupovat (srov. nález sp. zn. II. ÚS 1945/08, citovaný výše, bod 17; či nález sp. zn. II. ÚS 2866/17, citovaný výše, bod 44). Ústavní soud tak chápe i právo dítěte na slyšení širěji než jako pouhou možnost vyjádření svého názoru na projednávanou problematiku; toto právo je nutno vykládat též v kontextu obecnějšího práva být přítomen projednávání své věci a pojímat je jako důležitou záruku, že o právech dětí není rozhodováno bez jejich účasti. Dětem je třeba umožnit účast na řízení, které se jich týká, v závislosti na jejich věku a rozumové a citové vyspělosti (nález sp. zn. I. ÚS 3038/16, citovaný výše, bod 13; nález sp. zn. I. ÚS 3304/13, citovaný výše, bod 38). Možnost realizace práva být přítomen projednání své věci pak mimo jiné předpokládá, že účastník musí být vůbec zpraven o vedení řízení ve své věci.

69. Ústavní soud rovněž dříve zdůraznil, že právo dítěte na slyšení a na účast při jednání soudu nemůže být absolutní. Vždy je třeba přihlídnout k nejlepšímu zájmu dítěte, což je obecný princip regulující veškeré záležitosti týkající se práv dětí (viz článek 3 Úmluvy o právech dítěte). Aplikace tohoto principu v konkrétní situaci může znamenat, že názor dítěte soudem zjišťován nebude a dítěti ani nebude umožněno, aby bylo přítomno jednání. Takový postup bude zpravidla odůvodněn velmi nízkým věkem dítěte nebo předmětem řízení pro dítě závadným (nález sp. zn. I. ÚS 3304/13, citovaný výše, bod 57). Zásadně, pokud je to dítě schopno pochopit, by však minimálně mělo být informováno o tom, že právo být slyšeno vůbec má a co je jeho obsahem, včetně možnosti k věci se nevyjádřit a do řízení nebýt nijak zapojeno. Ústavní soud zdůrazňuje, že právo dítěte podle článku 12 Úmluvy o právech dítěte není obecně vázáno na žádný věkový limit (viz i Obecný komentář Výboru pro práva dítěte č. 12 k právu dítěte být slyšeno ze dne 20. 7. 2009, CRC/C/GC/12, bod 21). Konkrétní realizace článku 12 Úmluvy o právech dítěte (způsob a obsah komunikace s dítětem, forma sdělení dítěte, váha jeho názoru) v jednotlivém případě přitom samozřejmě musí reflektovat věk a vyspělost dotčeného dítěte, případně i další relevantní okolnosti případu (nález sp. zn. II. ÚS 725/18, citovaný výše, bod 55).

70. K tomu Ústavní soud dodává, že právo být slyšen a participovat na řešení své věci nesmí být opomíjeno ani ve vztahu k dětem se zdravotním postižením. Garance tohoto práva musí svědčit rovněž takto zranitelným dětem, jejichž hlas a názor by jinak nemusely být slyšet. Jak zdůrazňuje Výbor pro práva dítěte, smluvní státy mají povinnost zajistit implementaci tohoto práva vůči dětem, které mohou mít potíže při vyjadřování svých názorů. Například děti s handicapem by měly mít k dispozici veškeré komunikační prostředky nutné k vyjádření svého názoru a měly by mít možnost je používat (viz Obecný komentář Výboru pro práva dítěte č. 12, citovaný výše, bod 21).

71. V projednávané věci měly soudy v řízení posoudit, zda došlo k diskriminaci tehdy nezletilého prvního stěžovatele ze strany školského zařízení, které navštěvoval, a to nepřijetím přiměřených opatření dle § 3 odst. 2 antidiskriminačního zákona, jakož i obtěžováním ve smyslu § 4 antidiskriminačního zákona. Ústavní soud má za to, že z povahy projednávané věci vyplývá, že nepochybně šlo o záležitost, jež se prvního stěžovatele dotýkala, a článek 12 Úmluvy o právech dítěte proto lze v této věci aplikovat.

72. Z napadených rozhodnutí a předmětného soudního spisu Ústavní soud zjistil, že soudy v řízení nepodnikly žádné kroky k tomu, aby prvního stěžovatele přiměřeným způsobem o probíhajícím řízení informovaly, umožnily mu projevit svůj názor na otázky, které se ho týkaly, ani se řízení jinak účastnit. V době rozhodování soudu prvního stupně bylo prvnímu stěžovateli čtrnáct let. Jeho schopnost porozumění, komunikace a formování vlastních názorů byly ovlivněny jeho zdravotním postižením (poruchou autistického spektra s lehkým mentálním postižením).

73. Okresní soud odepření účasti nezletilého na řízení zdůvodnil tak, že by pohovor s ním nic nepřinesl, neboť tento o žalobě ani neví, situaci si neumí vybavit, používané pojmy (jako diskriminace, odepření, vzdělání) jsou pro něj zcela cizí a není ani schopen chápat smysl soudního řízení. K tomu dodal, že první stěžovatel již byl zatěžován mnoha spory rodičů o jeho výchovu. Krajský soud těmto závěrům přisvědčil a dodal, že sám právní zástupce stěžovatele navrhl, aby bylo od výslechu dalších svědků upuštěno, neboť skutkový stav považoval za dostatečně prokázaný. Nejvyšší soud dovodil, že postup soudů vedl k porušení práva prvního stěžovatele na účast v soudním řízení, avšak poznamenal, že zjišťování jeho názoru mohlo být vzhledem k jeho nejlepšímu zájmu problematické. Současně dovodil, že porušení práva prvního stěžovatele nemělo vliv na samotný výsledek soudního řízení.

74. Obecné soudy tedy zdůvodnily neúčast tehdy nezletilého prvního stěžovatele v řízení takto: a) nadbytečností provedení pohovoru s ním za situace, kdy byl skutkový stav jednoznačně prokázán, b) nedostatečnou rozumovou vyspělostí prvního stěžovatele, c) skutečností, že by účast v řízení nemusela být v jeho zájmu.

75. K prvnímu z uvedených aspektů, tedy otázce provedení pohovoru s prvním stěžovatelem jako získání důkazního prostředku, se vyjádřil již Nejvyšší soud v nyní napadeném rozhodnutí, přičemž přisvědčil námitce dovolatele, že participační práva nezletilého nelze zužovat pouze na jeden z důkazních prostředků sloužících k objasnění skutkového stavu. Podle názoru Nejvyššího soudu se soudy prvního a druhého stupně měly zabývat řešením otázky, zda a případně jakým způsobem by s nezletilým měly provést pohovor a o probíhajícím řízení a jeho výsledku ho informovat. Tento názor ostatně odpovídá judikatuře, v níž Ústavní soud zdůraznil, že význam slyšení dítěte nelze spatřovat jen v rovině dokazování, tedy ve smyslu provedení výslechu pro účely dokazování, ale jako výkon práva účastníka řízení (nález sp. zn. II. ÚS 2866/17, citovaný výše). Lze tedy uzavřít, že pokud

soudy zdůvodňovaly odepření participačních práv tehdy nezletilého prvního stěžovatele tím, že pohovor s ním nebyl nezbytný k objasnění skutkového stavu, není tento argument sám o sobě důvodem k tomu, aby byla nezletilému upřena možnost na řízení participovat. Proto nelze přisvědčit ani námitce krajského soudu, který ve svém rozhodnutí uvedl a ve vyjádření k ústavní stížnosti zopakoval, že právní zástupce žalobce navrhl upustit od dalšího výslechu svědků, neboť byl skutkový stav dostatečně prokázán. Podle názoru Ústavního soudu je zřejmé, že uvedený návrh směřoval k tomu, aby nebylo prováděno další dokazování, avšak nezbavil soud povinnosti zajistit práva nezletilého ve smyslu článku 12 Úmluvy o právech dítěte a článku 38 odst. 2 Listiny.

76. Argumentují-li soudy nedostatečnou rozumovou vyspělostí tehdy nezletilého prvního stěžovatele, Ústavní soud zdůrazňuje, že obecné soudy mají povinnost velmi pečlivě zvážit, kdy je možné omezit participační práva nezletilého z důvodů, že není schopen dostatečně porozumět projednávané otázce. Existence zdravotního postižení, které nezletilému znesnadňuje porozumění situace či vyjadřování svých názorů, nesmí být sama o sobě důvodem odepření jeho práva být slyšen. Jak zdůrazňuje Výbor pro práva dítěte, státní orgány by vždy měly nejprve předpokládat, že dítě je schopno vyjádřit svůj názor, a tento předpoklad eventuálně teprve poté v konkrétním případě vyvrátit (Obecný komentář k článku 12, citovaný výše, bod 20). Dětem se zdravotním postižením musí být umožněno uplatňovat jejich práva na rovnocenném základě s dětmi bez postižení a uvedená teze pro ně platí rovněž. Není přitom nutné, aby dítě komplexně chápalo všechny aspekty záležitosti, která se jej dotýká. Postačí, když situaci rozumí natolik dostatečně, aby bylo schopné k záležitosti vyjádřit svůj vlastní názor.

77. Nadto je třeba vyzdvihnout, že při realizaci práva být slyšen mají děti se zdravotním postižením právo na pomoc přiměřenou jejich zdravotnímu postižení a věku (článek 7 odst. 3 CRPD). Děti se zdravotním postižením by měly mít možnost využívat jakýkoli způsob komunikace, který je nezbytný k usnadnění vyjádření jejich názorů. V tomto smyslu musí soudy vždy pečlivě posoudit, jaké konkrétní prostředky lze využít k tomu, aby bylo dítěti s postižením umožněno účinně využít shora uvedeného práva. To platí ve vztahu ke všem druhům zdravotního postižení.

78. Pokud obecné soudy zdůvodnily odepření participačního práva prvního stěžovatele tím, že by pro něj bylo náročné porozumět smyslu řízení a pojmům v něm uváděným, Ústavní soud se s těmito závěry neztotožňuje. Ačkoliv by patrně nebylo možné očekávat, že by tehdy nezletilý stěžovatel porozuměl soudnímu řízení v celé jeho komplexnosti, bylo nepochybně možné zjišťovat jeho názor ohledně působení asistentky pedagoga, jakož i ostatních zaměstnanců školy, a ohledně jeho subjektivního vnímání prostředí ve škole, kam dříve docházel. Jak bylo uvedeno výše, soud měl minimálně zajistit, aby byl tehdy nezletilý stěžovatel informován o tom, že právo být slyšen vůbec má a co je jeho obsahem, včetně možnosti k věci se nevyjádřit a do řízení se nezapojit. Obával-li se soud prvního stupně toho, že by provedení pohovoru s nezletilým prostřednictvím pedagogicko-psychologické poradny mohl být zkreslený vlivem matky či pracovníků poradny (tak jak to uvedl v napadeném rozhodnutí), mohl pohovor s prvním stěžovatelem provést přímo za přijetí přiměřených procesních úprav. Jak stěžovatelé dokládají protokolem ze dne 2. 1. 2018 sp. zn. 22 P6/2015, soud v s nezletilým v jiné věci (péče o nezletilého) pohovor provedl, a to na pracovišti OSPOD v přítomnosti opatrovníka, a bylo tedy možné podobnou procesní úpravu využít i pro realizaci práva stěžovatele být slyšen v projednávané věci.

79. Přiměřenými procesními úpravami mohlo být rovněž zajištěno, aby možnost vyjádřit svůj názor v řízení nebyla pro prvního stěžovatele příliš zatěžující, jak se vyjádřily obecné soudy, a realizace jeho práva být slyšen nebyla na úkor jeho nejlepšího zájmu. V této souvislosti Ústavní soud opakuje, že právo dítěte být slyšen, není absolutní a lze je omezit právě s ohledem na nejlepší zájem dítěte. Na limity práva být slyšen poukazuje rovněž Výbor pro práva dítěte, který smluvním stranám ukládá povinnost brát v potaz potenciální negativní důsledky bezohledného využívání tohoto práva, a to obzvláště v případech týkajících se velmi malých dětí nebo v případech, kdy se dítě stalo obětí zločinu, sexuálního zneužívání, násilí nebo jiné podoby nesprávného zacházení (Všeobecný komentář k čl. 12 o právu dítěte být slyšen ze dne 1. 7. 2009, CRC/C/GC/12). V nyní projednávaném případě však Ústavní soud neshledal takovou okolnost, která by *a priori* svědčila o tom, že omezení participačního práva prvního stěžovatele bylo v jeho nejlepším zájmu. Skutečnost, že sami rodiče neinformovali stěžovatele o řízení vedeném v jeho věci, sama o sobě nezbavuje soudy povinnosti bdít nad ochranou práva stěžovatele být slyšen, ani neznamená, že by realizace tohoto práva byla v rozporu s jeho nejlepším zájmem.

80. Vzhledem k výše uvedenému dospěl Ústavní soud k závěru, že v řízení před obecnými soudy bylo porušeno právo prvního stěžovatele na participaci na řízení, které se ho dotýká, podle článku 12 Úmluvy o právech dítěte a na projednání věci v jeho přítomnosti podle článku 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod.

V.3 Obtěžování jako forma diskriminace

81. S otázkou participačního práva stěžovatele se pojí rovněž další námitka, kterou stěžovatelé předkládají v ústavní stížnosti, a to je námitka nesprávného posouzení otázky, zda byl první stěžovatel vystaven diskriminaci z důvodu zdravotního postižení ze strany školy, a to ve formě obtěžování. V této souvislosti stěžovatelé opakovali stejné námitky jako v řízení před obecnými soudy, přičemž tvrdili, že v průběhu školního roku 2014/2015 (4. třída) došlo u prvního stěžovatele k problémům se zvládnutím učiva a současně s tím měl být stěžovatel vystaven nepřátelskému postoji asistentky pedagoga a školy, což mělo dopady na jeho fyzický i psychický stav a vztah ke škole.

82. V této souvislosti Ústavní soud připomíná zásadu subsidiarity ústavní stížnosti, která má svůj právní základ v § 75 odst. 1 zákona o Ústavním soudu a z níž plyne též princip minimalizace zásahů Ústavního soudu do činnosti orgánů veřejné moci. Ústavní soudnictví je především vybudováno na zásadě přezkumu věcí pravomocně skončených, v nichž případná protiústavnost již není napravitelná jiným způsobem, tj. procesními prostředky, jež se podávají z právních předpisů upravujících příslušné (soudní) řízení. Ústavní stížnost tedy představuje prostředek ultima ratio [viz např. nálezn sp. zn. III. ÚS 117/2000 ze dne 13. 7. 2000 (N 111/19 SbNU 79)] a je nástrojem ochrany základních práv, nastupujícím po vyčerpání všech dostupných efektivních prostředků k ochraně práv uplatnitelných ve shodě se zákonem v systému orgánů veřejné moci (usnesení sp. zn. IV. ÚS 2891/08 ze dne 3. 4. 2009).

83. Dlouhodobá praxe Ústavního soudu je přitom ustálená v tom, že požadavkem vyčerpat všechny dostupné procesní prostředky nápravy je nutno chápat vyčerpání řádné, tedy v souladu se zákonem [viz např. usnesení sp. zn. III. ÚS 3209/08 ze dne 22. 1. 2009, sp. zn. I. ÚS 1489/08 ze dne 16. 7. 2009, sp. zn. IV. ÚS 2397/09 ze dne 2. 11. 2009, sp. zn. III. ÚS 2425/10 ze dne 7. 10. 2010 či nálezn sp. zn. I. ÚS 878/15 ze dne 16. 9. 2015

(N 171/78 SbNU 555)]. Požadavek vyčerpat procesní prostředek tedy není splněn již tím, že řízení o něm bylo zahájeno, ale zahrnuje logicky i povinnost „vyčerpat“ ty dispozice, které na tomto základě otevřené řízení skýtá, což u dovolání v první řadě předpokládá, aby obsahovalo řádnou argumentaci o své přípustnosti. Jak Ústavní soud konstatoval ve stanovisku pléna sp. zn. Pl. ÚS-st. 45/16 ze dne 28. 11. 2017 (ST 45/87 SbNU 905), jestliže stěžovatelovo dovolání neobsahovalo předepsané vymezení přípustnosti dovolání, a tudíž nebylo možno v dovolacím řízení pokračovat, nevyčerpal stěžovatel efektivně procesní prostředek k ochraně svého práva (§ 72 odst. 3 zákona o Ústavním soudu).

84. Z odůvodnění napadeného rozsudku Nejvyššího soudu vyplývá, že uvedenou námitkou se dovolací soud věcně nezabýval, neboť stěžovatel v dovolání nevymezil, v čem spatřuje předpoklady přípustnosti dovolání. Nejvyšší soud proto dovolání ve vztahu k této námitce odmítl podle § 243c odst. 1 o. s. ř., jelikož dovolání v tomto rozsahu trpělo vadou, pro kterou nebylo možné, ve vztahu k tomuto nároku, v dovolacím řízení pokračovat.

85. Jak plyne z napadeného rozhodnutí Nejvyššího soudu, jakož i z obsahu předmětného soudního spisu, stěžovatel efektivně nevyčerpal všechny dostupné procesní prostředky ve smyslu § 72 odst. 3 zákona o Ústavním soudu. S ohledem na § 75 odst. 1 zákona o Ústavním soudu proto Ústavní soud dospěl k závěru, že námitku týkající se nesprávného posouzení otázky, zda došlo k diskriminaci prvního stěžovatele ve formě obtěžování podle § 4 antidiskriminačního zákona, je nutno odmítnout jako nepřipustnou [§ 43 odst. 1 písm. e) zákona o Ústavním soudu].

V.4 Posouzení otázky náhrady nákladů řízení

86. V poslední části ústavní stížnosti stěžovatelé namítají, že k porušení práv druhé stěžovatelky došlo v souvislosti s výrokem II. a III. rozsudku krajského soudu, kterými bylo rozhodnuto o náhradě škody. V této souvislosti tvrdí, že rozhodnutí o nákladech řízení bylo překvapivé, zavázalo osobu, která nebyla účastníkem řízení a bylo excesivně punitivní.

87. Ústavní soud ve své judikatuře opakovaně konstatoval, že rozhodování o nákladech řízení před obecnými soudy je zásadně doménou těchto soudů; zobrazují se zde aspekty nezávislého soudního rozhodování. Ústavní soud není tudíž oprávněn v detailech přezkoumávat jednotlivá rozhodnutí těchto soudů o nákladech řízení (srov. např. usnesení ze dne 24. 11. 2005 sp. zn. I. ÚS 457/05). Náhrada nákladů řízení by mohla nabýt ústavněprávního významu toliko v případě extrémního vykročení z pravidel upravujících toto řízení, což by mohlo nastat v důsledku výkladu a použití příslušných ustanovení zákona, v nichž by byl obsažen např. prvek svévole. Případy, kdy Ústavní soud ústavní stížnost proti pravomocným rozhodnutím obecných soudů o nákladech řízení připustil k věcnému posouzení, jsou výjimečné [např. nálezy Ústavního soudu ze dne 8. 7. 1999 sp. zn. III. ÚS 224/98 (N 98/15 SbNU 17), ze dne 4. 7. 2001 sp. zn. II. ÚS 598/2000 (N 100/23 SbNU 23), ze dne 17. 5. 2001 sp. zn. III. ÚS 727/2000 (N 75/22 SbNU 145), ze dne 24. 5. 2001 sp. zn. III. ÚS 619/2000 (N 79/22 SbNU 165) a usnesení ze dne 10. 1. 2006 sp. zn. I. ÚS 633/05 a další].

88. Stěžovatelé v první řadě namítají, že rozhodnutí odvolacího soudu o nákladech řízení bylo překvapivé, neboť krajský soud ve věci vykonal pouze jedno jednání, v němž účastníkům nikterak nepředestřel své právní úvahy a nedal jim možnost se k věci vyjádřit a přednést argumenty ve svůj prospěch. Ústavní soud se proto v první řadě musel věnovat otázce překvapivosti napadeného rozhodnutí.

89. Z práva na spravedlivé projednání věci plyne i zákaz tzv. překvapivých rozhodnutí, který byl v judikatuře Ústavního soudu opakovaně vysloven. O překvapivé rozhodnutí jde tehdy, pokud účastníkům řízení nebyl vytvořen prostor pro účinné uplatnění námitek. Podle judikatury Ústavního soudu se jedná například o případy, kdy účastníci řízení nedostanou příležitost vyjádřit se k odlišnému právnímu hodnocení (nález sp. zn. I. ÚS 777/07 ze dne 31. 7. 2008). Zákaz překvapivých rozhodnutí však přitom neznamená, že by účastníci řízení měli vždy znát závěry soudu ještě předtím, než soud vynese rozhodnutí (nález sp. zn. II. ÚS 2804/10 ze dne 21. 4. 2011; nález sp. zn. I. ÚS 451/11 ze dne 11. 1. 2012). Znamená však, že účastníci řízení musí mít možnost účinně argumentovat ve vztahu ke všem otázkám, na jejichž řešení bude rozhodnutí soudu spočívat (nález sp. zn. I. ÚS 2315/15 ze dne 12. 4. 2016).

90. V nálezu ze dne 6. 2. 2007 sp. zn. II. ÚS 828/06 Ústavní soud vyslovil, že součástí práva podle článku 36 odst. 1 Listiny je vytvoření prostoru pro to, aby účastník řízení mohl účinně uplatňovat námitky a argumenty, které jsou způsobilé ovlivnit rozhodování soudu a s nimiž se soud musí v rozhodnutí náležitě vypořádat. Tento požadavek je třeba uplatnit též při rozhodování soudu o náhradě nákladů řízení, které je nedílnou součástí soudního řízení jako celku. Jinak řečeno, z práva na soudní ochranu vyplývá povinnost soudu vytvořit pro účastníky řízení procesní prostor k tomu, aby se vyjádřili i k eventuálnímu uplatnění moderačního oprávnění podle § 150 o. s. ř., jestliže obecný soud takový postup zvažuje, a vznášeli případná tvrzení či důkazní návrhy, které by mohly použití tohoto ustanovení ovlivnit [viz též např. nález ze dne 10. 6. 2014 sp. zn. III. ÚS 1862/13 (N 118/73 SbNU 821)]. Ústavní soud dodává, že stejně se tento požadavek uplatní za situace, kdy soud prvního stupně moderačního práva dle § 150 o. s. ř. využije, přičemž odvolací soud se po zhodnocení důkazů rozhodne moderační právo neuplatnit a přiznat náklady řízení úspěšnému účastníkovi dle § 142 odst. 1 o. s. ř. Uvedená povinnost je ještě naléhavější v odvolacím řízení, kdy po přijetí rozhodnutí již účastník řízení nemá procesní nástroj, jak své námitky uplatnit, na rozdíl od rozhodnutí nalézacího soudu, kdy lze námitky vznést alespoň ex post v odvolání.

91. V projednávaném případě Ústavní soud neshledal, že by stěžovatelům byla upřena možnost uplatnit námitky a argumenty, které by mohly ovlivnit rozhodování soudu o náhradě nákladů řízení a případném uplatnění moderačního oprávnění podle § 150 o. s. ř. Jak bylo zjištěno z předmětného soudního spisu, vedlejší účastnice se domáhala náhrady nákladů řízení jak v řízení u soudu prvního stupně, tak v řízení odvolacím, přičemž před odvolacím soudem své argumenty uplatnila ve vyjádření k odvolání ze dne 11. 10. 2018 (č. 1. 276-278 spisu). Tyto argumenty pak právní zástupce vedlejší účastnice zopakoval v rámci jednání před odvolacím soudem dne 12. 6. 2019. Stěžovatelé byli tedy s těmito argumenty obeznámeni a měli možnost na ně reagovat v rámci jednání před tím, než odvolací soud ve věci rozhodl. Jak Ústavní soud již v minulosti konstatoval, rozhodnutí není nepředvídatelné, muselo-li být stěžovatelům známo, že daná právní kvalifikace je možná, a nic jim nebránilo, aby tomu přizpůsobili svou obranu v odvolacím řízení. Překvapivost rozhodnutí nelze shledávat pouze v tom, že stěžovatelé nebyli předem seznámeni se závěry, které soud přijme. V tomto ohledu tedy Ústavní soud pochybení odvolacího soudu neshledal.

92. Rozhodnutí odvolacího soudu o náhradě nákladů řízení však podle Ústavního soudu trpí jinými vadami, které jsou relevantní z hlediska základních práv druhé stěžovatelky, konkrétně jejího práva na spravedlivý proces ve smyslu článku 36 odst. 1 Listiny.

93. Jak již Ústavní soud mnohokrát připomněl, jedním z principů představujících součást práva na řádný proces, jakož i pojmu právního státu (článek 36 odst. 1 Listiny, článek 1

Ústavy), a vylučujících libovůli při rozhodování, je i povinnost soudů své rozhodnutí odůvodnit (§ 157 odst. 1 o. s. ř.), a to způsobem zakotveným v ustanovení § 157 odst. 2 o. s. ř. Z odůvodnění musí vyplývat vztah mezi skutkovými zjištěními a úvahami při hodnocení důkazů na straně jedné a právními závěry na straně druhé. V případě, kdy jsou právní závěry soudu v extrémním nesouladu s vykonanými skutkovými zjištěními anebo z nich v žádné možné interpretaci soudního rozhodnutí nevyplývají, nutno takovéto rozhodnutí považovat za stojící v rozporu s článkem 36 odst. 1 Listiny [nález sp. zn. III. ÚS 84/94 ze dne 20. 6. 1995, nález sp. zn. III. ÚS 94/97 ze dne 26. 6. 1997 (N 85/8 SbNU 287), nález sp. zn. I. ÚS 336/2000 ze dne 22. 5. 2002]. Tyto požadavky platí rovněž na rozhodnutí soudu, které se týká náhrady nákladů řízení (srov. nález sp. zn. I. ÚS 1671/08 ze dne 5. 11. 2008).

94. Ústavní soud má za to, že soud odvolací v projednávaném případě vybočil ze shora uvedených mezí, když svůj právní závěr stran nákladů řízení založil na skutkových zjištěních, která nikterak nevyplývala z provedeného dokazování. Z tohoto hlediska je především překvapivé konstatování odvolacího soudu, že podaná žaloba byla „šikanózní“, druhá stěžovatelka ji podala v rozporu se zájmy prvního stěžovatele, aby si „vyřídila své účty“ s vedlejší účastníci, „při vědomí toho, že zaštití-li se nezletilým, zdravotně postiženým dítětem, může žalovat cokoliv, aniž by byla nucena na nákladech řízení cokoliv zaplatit“. Odvolací soud v odůvodnění svého rozhodnutí dokonce uvedl, že druhá stěžovatelka zneužila své nezletilé zdravotně postižené dítě jako „lidský štít“. Tyto závěry, kterými odvolací soud zdůvodňuje změnu nákladového výroku soudu prvního stupně, přitom nejsou nikterak podloženy.

95. Ústavní soud v první řadě zdůrazňuje, že podání předmětné žaloby bylo schváleno rozsudkem Okresního soudu v Kolíně ze dne 8. 11. 2016 č. j. 22 P 6/2015 – 904. V něm se okresní soud předběžně ztotožnil s názorem druhé stěžovatelky stran toho, že nezletilý mohl být oproti zdravým dětem znevýhodněn v přístupu ke vzdělání, pokud byl nucen za přístup k základnímu vzdělávání platit. Okresní soud proto shledal, že právní jednání spočívající v právním zastoupení k podání předmětné žaloby je v zájmu prvního stěžovatele, a v souladu s § 461 odst. 1 občanského zákoníku toto právní jednání schválil. Rovněž opatrovník prvního stěžovatele, kterým bylo město K., se k návrhu druhé stěžovatelky v této věci připojil. Za situace, kdy uvedené právní jednání druhé stěžovatelky za nezletilého bylo již soudem schváleno, a byl tedy autoritativně potvrzen zájem nezletilého na podání žaloby, nelze akceptovat názor odvolacího soudu, že taková žaloba měla „šikanózní“ charakter či byla jinak excesivní.

96. Druhá stěžovatelka se při uplatňování zájmů svého syna mohla navíc opřít o závěry České školní inspekce ze dne 16. 6. 2015 i o závěry ze šetření veřejné ochránkyně práv ze dne 22. května 2017 sp. zn. 7075/2015/VOP/JKV- 8311/2017, které měl odvolací soud rovněž k dispozici. V usnesení ze dne 25. 8. 2016 č. j. 21 Co 384/2016 – 82, kterým bylo prvnímu stěžovateli přiznáno osvobození od soudních poplatků, Krajský soud v Praze konstatoval, že se v předmětné věci nejedná o bezúspěšné uplatnění práva.

97. Ve světle uvedených skutečností má Ústavní soud za to, že skutkové závěry stran „nemorálního jednání“ stěžovatelky spočívajícího v podání žaloby za jejího nezletilého syna nemohou obstát. Jak je patrné, stěžovatelka měla dost důvodů se domnívat, že její žalobní nárok je oprávněný a že její jednání je v souladu se zájmy jejího syna. Dokonce lze konstatovat, že v projednávaném případě šlo o výjimečnou situaci, kdy žalobce měl svůj právní názor opakovaně podpořen závěry vícero veřejných orgánů. Pokud tedy při posuzování uplatnění § 150 o. s. ř. odvolací soud zcela opomněl výše uvedené skutečnosti a při vyvození

svých závěrů přihlížel pouze k argumentům předloženým vedlejší účastnicí, dopustil se svévolného postupu, kterým nepřipustně zasáhl do práva na soudní ochranu druhé stěžovatelky.

98. Za svévolný považuje Ústavní soud rovněž postup, kdy odvolací soud uložil náhradu nákladů řízení přímo druhé stěžovatelce, která však v řízení vystupovala ve smyslu § 22 o. s. ř. pouze jako zákonná zástupkyně tehdy nezletilého prvního stěžovatele, nikoliv jako účastník řízení. Postavení účastníka v civilním procesu je určeno tím, že o jeho právech a povinnostech se v řízení jedná, a pouze účastníku jsou současně přiznána občanským soudním řádem procesní práva i povinnosti. Pojem účastníka je třeba chápat v přesně vymezeném procesním slova smyslu. Účastníkem řízení na straně žalobce, o jehož právech a povinnostech soud v řízení jednal, byl první stěžovatel, který byl zastoupen druhou stěžovatelkou jakožto zákonnou zástupkyní. Pokud odvolací soud dovodil, že druhá stěžovatelka byla „skutečně procesně neúspěšným žalobcem“, není tento závěr v souladu s formálním pojetím účastenství, jak je chápe civilní proces. Nutno dodat, že krajský soud svůj postup nezduvodnil případným použitím § 147 o. s. ř., když podmínky pro uložení tzv. separace nákladů ve smyslu tohoto ustanovení neposuzoval, ani se k této možnosti nevyjádřil. Namísto toho si odvolací soud vytvořil vlastní právní konstrukci pro uložení povinnosti náhrady škody přímo druhé stěžovatelce, která však nemá oporu v zákoně. Výše uvedené svědčí o nestandardním postupu odvolacího soudu, který je z pohledu Ústavního soudu těžko zdůvodnitelný.

99. Z výše uvedených důvodů dospěl Ústavní soud k závěru, že odvolací soud při posouzení povinnosti k náhradě nákladů řízení porušil svým postupem právo na spravedlivý proces druhé stěžovatelky ve smyslu článku 36 odst. 1 Listiny.

VI. Závěr

100. Napadeným rozsudkem okresního soudu, rozsudkem krajského soudu a rozsudkem Nejvyššího soudu bylo porušeno právo prvního stěžovatele na soudní ochranu ve smyslu článku 36 odst. 1 Listiny a článku 6 odst. 1 Úmluvy, jakož i právo na participaci na řízení, které se ho dotýká, podle článku 12 Úmluvy o právech dítěte a na projednání věci v jeho přítomnosti podle článku 38 odst. 2 Listiny. Dále bylo v otázce náhrady nákladů řízení porušeno právo druhé stěžovatelky na soudní ochranu zaručené článkem 36 odst. 1 Listiny. Ústavní soud proto podle § 82 odst. 2 písm. a) zákona o Ústavním soudu ústavní stížnosti vyhověl a podle § 82 odst. 3 písm. a) zákona o Ústavním soudu napadená rozhodnutí zrušil.

101. Úkolem soudů nyní bude znovu věc projednat, provést dokazování k nově nastoleným otázkám a na základě ústavně konformního postupu zhodnotit, zda došlo k zakázané diskriminaci prvního stěžovatele nepřijetím přiměřených opatření ve smyslu § 3 odst. 2 antidiskriminačního zákona, či nikoliv. V novém řízení budou soudy rovněž postupovat s respektem k právu prvního stěžovatele garantovaného článkem 38 odst. 2 Listiny.

Poučení: Proti rozhodnutí Ústavního soudu není odvolání přípustné.

V Brně dne 15. listopadu 2023

Jiří Zemánek
předseda senátu